

CIGÁNYFŰRÓ

KISEBREGSZELEMŰ MŰVÉSZETI ÉS KÖZÉRSZETI FOLYÓIRAT

Ady Endre

A TANÁROK DOLGA

Gazember az, aki a magyar tanárok negyvenezer pillanatnyi fiaskójában nem látja meg az embert és a gazt. Az ember: a tanár, aki eleddig nem tudta, hogy ember; s a gaz: a mi egész magyar „álladalmi” és társadalmi életünk. Itt, nálunk szoktak félelmes bácsiknak közpénzből nyíltan százezer koronás állásokat teremteni. Itt, nálunk szoktak radikális és puritán politikusok lecsüggesztett fejjel s talmudi búval beletörödni, hogy gazemberek nélkül nem lehet élni, főképpen magyarul.

S itt, ahol minden megértésre találhat, még a teljesen érthetetlen is (nem bánom: mondja egy vicces ember: az Ady-versek), a tanárokat senki sem érti. ...És ha sztrájkkal, amerikázással s nem tudom, mivel fenyegetőznek e szegény tanárok, annál rosszabb. Örülnek a szülők, a nebulók, s legjobban örül a hivatalos Magyarország mai képviselője, melynek nem érdeke, hogy a tanárok jó tanárok legyenek.

...Én értem, hogy Magyarországon föl lehet rúgni a tanárságot, mert bajt csinál, mert kultúrát csinál, de ami gaz, az Közép-, sőt Kelet-Európában is gaz marad, s az ember mégiscsak mindenütt: ember.

"Az etnocentrikus feltételezések a politikusokat Indiában épp úgy kényszerítik, mint Európában" (T. Acton)

SZERZŐINK:

Antal István
Balogh Attila
Györgydeák György
Gyukics Gábor
Jack Kerouac
Martin Kovats
Ladik Katalin
Szaádat Haszan Mantó
Noszkai Gábor
Hal Sirowitz
Szikszai Károly
Tamás Amaryliss
Tandori Dezső

SZEMELVÉNYEK:

...Richard aldozat volt, és nem a lelkek méregkeverője. Az ő lelkét keverték. Pontosan azáltal, hogy elhatározza: „gazember lesz”. Elhatározza azt, ami mások számára evidencia, a nézők privát praxisában pedig élet-recept.

...Valahogy a mindennapok fölösleges körei, a fölösleges izgalmak, a fölösleges letaposása másoknak, a fölösleges könnyök, agresszivitás annyira elkanyarítják az embert, hogy nem marad ideje az életen és a halálon elgondolkodni.

...India kettéosztása után két-három évvel a pakisztáni és az indiai kormányoknak az az ölete támadt, hogy a köztörvényesekhez hasonlóan a bolondokat is ki kellene cserélni.

A GETTÓBAN—

a külvilág félelmetes
 a belvilág rettenetes
 a közigató általában szereti a közigatottat
 a közigató konkrétan undorodik a közigatottól
 a falakon belül jár segély
 szociális diszkont = kapitális üzlet
 létminimum a maximum
 mások életét kell éljed
 csak az égieknek hihetsz
HOMO HOMINI LUPUS EST
 minden vallás 1 személyes
 nincs időszámítás
 esélyeltolódás
 egész évben tanítási szünet
 sohasem lehet tudni
 magánléted MÁS száján KÖZÉLET
 nem a szabadság a rend
 polgárok híján nincs polgárháború
 a besúgó óránként látható
 a rendőr naponta látható
 az újságíró hetente látható
 a szociológus havonta látható
 a pártaktivista négyévente látható
POLITIKUS SOHASEM LÁTHATÓ
 mindig minden (ki) FAJI alapon NEM
MŰKÖDIK

1997 júniusa

Noszkai Gábor

Martin Kovats

Etnikai megjelölés és szemétdombpolitika

(Tudományos észrevételek a görögországi cigányságról)

Az etnikai különbözőség fogalma legalább olyan régi, mint maga a történelem. Kísérletként értelmezhető, magyarázatot keres a népek között fennálló (egyed) különbségekre és arra, miért hajlamos az ember látszólag homogén tulajdonságokkal rendelkező csoportokban élni. Ennek ellenére az egyén és a hierarchikus társadalmak szerkezetére jellemző megosztottság legjobb esetben is csak nyers általánosításokra korlátozódik minden „etnikai besorolásra” tett erőfeszítést, legrosszabb esetben pedig egyáltalán nem helytállóak. Az etnikai hovatartozás az emberek életében mindig is másodlagos tényezőként szerepelt a személyes kapcsolatok, az anyagi szükségletek, a társadalmi rang és a vallás mellett. Ez azonban korántsem egyenlő az etnikai hovatartozás problémájának tagadásával. Akárcsak a hidrogénatomot összetartó erők, az etnikai hovatartozás is mindig jelen van (a legtöbb) egyén és közösség életében. Igaz, csak külső tényezők hatására változhat ez az erő óriási energiává, történjen az építő vagy romboló irányban. Egy néphez való tartozás egyesek számára büszkeségük alapvető forrása, másokat viszont szégyenérzettel tölt el. Az etnikai mozgósítás szolgálhatja a közösség védelmét vagy felszabadítását, bár legtöbbször más népek lemezárllását és leigázását vonja maga után. Az etnikai besorolás célja alapvetően az, hogy mind személyes mind politikai értelemben vett kapcsolatokat határozzon meg, és hogy segítsen az „én”-nek felismernie önmagát, vagy még inkább a „másikat”. Ennek alapján nem csoda, ha kategóriái önkényesek és kizárólag a besorolást végzők relációjában értelmezhetőek. Az etnikai osztályzás következtelenségei ellenére, maga a jelenség szakadatlanul tartja magát, és immár kétezer éve megoldhatatlan tárgyilagos humanizmus és a megalkuvásra hajlamos etnikai megjelölés közötti konfliktus.

A világ még manapság is azon fáradozik, hogy megmagyarázza, miért különböznek nyelvükben, kultúrájukban és elméjükben az emberek. Öröndetes, hogy a jelenlegi európai diskurzus a „különbséggel szembeni tiszteletre” fekteti a hangsúlyt. Ez a diskurzus azonban csak akkor érvényes, ha általános emberi kategóriákkal érvel, és ha az aktuális politikai és filozófiai célkitűzéseket híven tükrözi. Korszerű megközelítésből kell döntőtényezővel kell számolni, bár ezek valóságához fűződő kapcsolata vizsgálatra szorul. Az első az, hogy az etnikai csoportokat (amiket egy hegemonián alapuló társadalomban kisebbségeknek neveznek) homogén entitásként tartják számon. A magyarországi kisebbségi törvényekbe foglalt kollektív jogok eszméje a legjobb példa erre. Tizenhárom ilyen csoportot azonosítottak be, de sem az eltérő szükségletek és körülmények tényét, sem pedig a

szóban forgó közösségeken belüli, legfőképpen pedig a romák között fennálló nyelvi, kulturális, földrajzi, társadalmi és gazdasági különbségeket nem ismerték el. A második pedig az, hogy ezeknek a „csoportoknak” egyedül annyiban van létjogosultságuk, amennyiben „eltérnek” a társadalmi többségtől. A hangsúlyt itt a kisebbségek „kulturális autonómiájára” fektetik és támogatják a kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos törekvéseket. Mindazonáltal, mint állampolgárok, a kisebbségi csoportok tagjai minden szempontból befolyásolják a társadalmat, és minden szempontból a társadalom befolyása alá esnek. Mégis éppen a sztereotip „különbségek” szajkózásán kívül a cigányokról hallani sem lehet az egészségügyet, a lakásfejlesztést vagy a munkanélküliséget érintő általános vitákban, arról nem is beszélve, hogy a cigányság társadalomtörténeti fejlődését egyszerűen senki sem méltatja figyelemre.

A primitív etnikai megjelölés következményei messze túlmutatnak a tudományos pontatlanság tényén, ami már önmagában is elég lenne ahhoz, hogy az eddig létrejött fogalmakat megkérdőjelezzük. A csoporton belüli különbségek figyelmen kívül hagyása megakadályozza a fejlesztésre irányuló törekvéseket, és hozzájárul az előítéletek kialakulásához. A cigányok történelme Mária Teréziától a mai napig tele van ilyen meghíusult fejlesztési törekvésekkel, mivel a fejlesztést szorgalmazók mindig is képtelenek voltak megérteni a cigány közösségek közötti különbségeket, ezen különbségek természetét. A vándor cigányok megkötésével kapcsolatos paranoid elképzelések következtében súlyos előítéletek alakultak ki mind a vándor, mind a letelepedett cigányokkal szemben. Az egész népet hibáztatják olyan bűnökért, amelyeket annak egy elenyésző része követett el. Ha egy társadalom képtelen egy kisebbség tagjait úgy tekinteni, mint a társadalom elemi alkotórészeit, és inkább valamiféle hordalékkultúrában közreműködő egyéneket lát bennük, akkor a társadalom nem fogja önmagát és önmaga fejlődését megérteni. A kisebbségi közösségek tagjaira általában jellemző egy bizonyos, vagy az összes marginális társadalmi helyzet, ezért válik elkerülhetetlenné a kisebbségi jogok törvénybe iktatása. Akárcsak egy forgó keréknél, az állandó fejlődésben lévő társadalomban is azok mozgása látványos és egyértelmű, akik a középponttól a legtávolabb esnek. A margón élők hajlamosak életmódjukon változtatni, így a társadalmi változás is itt figyelhető meg legelőször.

A cigányság Európa legnagyobb etnikai kisebbsége. A történelmi hagyományokból és tapasztalatokból adódó hasonlóságok ellenére, a különböző országokban élő cigányok között számottevő különbség érezhető, sőt, ország-

határon belül is ugyanez a helyzet. Maguk a cigányok, akár csak mások évtizedek óta próbálják meghatározni, mi is a cigányság. Az így kialakult kategóriák az idők során átértelmeződnek, rajtuk keresztül jól lemérhető, hogyan fejlődtek a kapcsolatok közösségen belül és kívül. Jelenleg egyes államokban, például Magyarországon, a cigányok kollektív jogokkal rendelkeznek, míg máshol, teszem azt Angliában, népcsoportonként ugyan elismerik őket, mégsem élveznek semmilyen plusz jogi védelmet. Görögországban a cigányságot hivatalosan nem tekintik népcsoportnak, a cigány tudat azonban létező fogalom a cigányok és nem-cigányok, valamint a tisztviselők körében egyaránt. A görögországi cigányság jelenlegi helyzete jól tükrözi, milyen helytelen kategóriákba szorítja őket megítélésük. A görög cigányságon belül hatalmas, főleg gazdasági különbségek fedezhetők fel. Ezeket Görögország fejlődésének relációjában kell értelmeznünk ahhoz, hogy lássuk, milyen irányban haladnak. Így ugyan a cigányok közötti különbségek jelentősége jóval túlmutat a cigányság helyzetén, sőt, Görögországn is, de ebből a szempontból értelmezhetővé válik az összes többi európai társadalom is.

KÜLÖNBBSÉGEK

Senki sem tudhatja, pontosan hány cigány él Görögországban, becslések szerint azonban 150-400 000-re tehető a rom lakosság száma. Soha nem volt hivatalos cigány népszámlálás, sem nemzeti, sem önkormányzati szinten. Görögországban egyetlen kisebbségként jegyzett népcsoport a török, így a cigánytudat megfogalmazása nemzeti szinten lehetetlen. A kormány egyetlen hivatala sem foglalkozik cigánykérdéssel, sőt még cigány történelmet, kultúrát vagy nyelvet kutató egyetemi fakultás sem létezik.

Annak ellenére, hogy hivatalosan nem léteznek, a cigányok szinte az ország egész területén fellelhetők: a fővárosban, vidéki városokban, falvakban, táborokban és putrikban egyaránt. A cigány nép már több évszázad óta jelen van itt, de érkeztek még az 1920-as évek görög-török népvándorlásával, mások pedig különböző európai országokból kerültek át. A cigányok a gazdaság majdhogynem minden területén megvetették lábukat, úgy a mezőgazdaságban, mint a szolgáltató iparban, a bürokrácia és a turizmus azonban kiveti őket. Az állandó és átmeneti munkanélküliek közt is gyakran találunk cigányokat. Sokféle szempontból megközelíthető a görögországi cigányközösségek közti különbség, de a leglátványosabb eltérés gazdasági és társadalmi helyzetükben mutatkozik meg. A legjobb példa erre két athéni romaközösség helyzete. Földrajzilag ugyan nem esnek messze egymástól, mégis mintha két különböző bolygón élnének.

AGGIA VARVARA

Aggia Varvara egy munkások által lakott külkerület a főváros keleti részén. Az ottani 4 000 cigány a környékbeliek

mintegy tíz százalékát teszi ki. Az 1920-as évek óta, vagyis az első világháború után Törökországból kiűzött keresztény cigányok letelepedésétől fogva létezik itt cigány közösség. Akkoriban ez a kerület még nem tartozott a városhoz, és csak az elmúlt harminc év urbanizációjától duzzadt fel a lakosság száma, többnyire a földjeiket hátrahagyó görög parasztok miatt.

Aggia Varvarában a cigányság európai színvonalon él. Jelenleg 20 százalékos a munkanélküliség, mégis, szinte az összes felnőtt roma dolgozik. Erre az a magyarázat, hogy sokan saját maguk kereskednek. Néhány évtized alatt a cigányság megtalálta a helyét a gazdaságban, tapasztalatokra és tőkére tett szert. Az a tény, hogy előbb telepedtek le a környéken, mint a görögök elismert gazdasági és társadalmi rangra emeli a helyi cigányokat. Nem idegen telepések, akiknek alkalmazkodniuk kell egy már kialakított környezethez, épp ellenkezőleg, mivel a többieknél előbb voltak itt, ők jelentették az adott környezetet.

Nem minden cigány tehető. Amíg egyeseknek műhelyük vagy boltjuk van, valamint nagy tőkével rendelkeznek, addig mások olcsó árukkal, például napszemüveggel és órával kereskednek, és a turistákat célozzák meg. A gazdasági sikerekkel anyagi biztonság jár együtt. Az itteni cigányok ugyanolyan házakban laknak, mint a nem cigány lakosság. Egyeseknek saját vállalkozásuk van, és sikeres polgárként élnek az életüket. Egy ilyen gazdasági helyzet következményeképpen a társadalmi fejlődés hivatalos és nem hivatalos gátjai megszűnnek látszanak. A gyerekek iskolába járnak, vagyis alacsony az írástudatlanok száma. A görög nyelvű oktatás ugyan még problémát jelent, de nem egynek sikerült mégis jelentős akadémiai karriert befutnia. Vannak cigány orvosok és fogorvosok, és számos diák tanul tovább az egyetemen, sőt egy-kettő még külföldre is ösztöndíjat nyer. Jóllehet hivatalosan nem létezik cigány politikai szervezet, a kerület polgármestere roma, ami komoly előrelépést jelent a cigány integrációban.

KEMPING, MÁS NÉVEN: A POKOL

Athéntól északra, tizenöt vagy több millió kilométerre Aggia Varvarától fekszik Ano Liossa külvárosa. Ez itt a konglomeráció vége, innen már hegyek következnek. Mivel a várostól csupán egy apró zöld vidék választja el, csak idő kérdése, hogy szerves részévé válják. A nem csak földrajzi értelemben vett perem szélén cigányközösség él. Egy nagy rakás használt autó mögé bújt a Kemping. Itt nincsenek házak, boltok, utcák, nincs villany se. Ez a városszéli szemételep hétszáz embernek ad otthont. Olyan, mint egy morbid falusi paródia, kunyhói egymással szemben futnak fel a dombra, a kémények füstöt prüszkölnek az égre. A telep bejáratánál található A KÖZMŰ, vagyis az egyetlen vízcsap az egész közösségben.

A Kemping nem az egyetlen, de az egyik legnagyobb ilyen telep Görögországban. Bárhonnan nézzük, úgy tűnik, mintha az itteniek spontán vertek volna tábor. A kunyhók hatal-

mas fából készült dobozok, 8-10 méter hosszú és 4-8 méter széles nejlon- vagy rozsdás vasfalakkal. A bútorozatlan helységek és a vályogpadló ellenére a szobabelsők makulátlanul tiszták. Hogy kívül milyen, az más lapra tartozik. Mindenütt szemét. Egyes helyeken kupacokba próbálták gyűjteni a hulladékot, ami egészségügyi szempontból még veszélyesebb. De a gyűjtés reménytelen vállalkozás, hiszen maga a telep is szemétdombra épült. Ha gépekkel túrják fel a földet, még több hulladék kerül felszínre a városiak évszázados melléktermékét rejtő szemétbánya aljáról. Mégis hiba lenne azt gondolni, hogy a települést maga a közösség hozta létre. A telepet a Népjóléti Minisztérium (nem vicc!) ajándékozta a helyi szegény cigányoknak, 1982-ben. Olyan ez, mint egy rezervátum, amit gazdasági és társadalmi fal övez.

A Kemping nem feltétlenül jelent életfogytiglant. Anó Liossa szívéhez közel élnek más cigányok is, házakban vagy fémkonténerekben. Egyre több az út, sok helyre bevezetik az áramot, és lehetőség nyílik más társadalmi juttatásokban, például az oktatásban is részt venni. Ez az a hely, ahova a kempingiek vágnak, és kerülnek, ha sikerül elegendő pénzt összeszedniük, hogy végre elhagyhassák a nyomornegyedet. De az állandó nélkülözés szinte lehetetlenné teszi az elköltözést. A fizikai és társadalmi elszigetelődés miatt csak kevesen kapnak munkát, legtöbbször kénytelenek szemétyűjtésből élni. Alacsony tőkével vagy tőke nélkül nehezen indítható vállalkozás, nem sokan járnak iskolába, és a 700 kempingi közül néhány kivétellel szinte mindenki analfabéta. A hatóságok nem hajlandóak a gazdasági szempontból haszontalan közösséggel foglalkozni, sőt elrettentő példaként hangoztatják, hogy a cigányok szeretnek ilyen körülmények között élni. Ezek a romák, mivel tehetetlenek nem nagyon reménykednek a külső változásban, inkább összetartanak és így próbálják túlélni, átvészelni a nyomort.

KÜLÖNBSÉGEK, „ELTÉRÉSEK” ÉS CÉLKITŰZÉSEK

Görögország egész területén élnek cigányok. Körülményeik alapján a két bemutatott szélsőség, Aggia Varvara és Kemping között ingadoznak. De amíg az előbbi kivételes esetnek tekinthető, addig az utóbbihoz hasonló nyomornegyedekben a népesség mintegy egyharmada tengeti életét. Tagadhatatlan, hogy bizonyos tényezőket minden közösségben megtalálunk, ilyen például a cigány öntudat, ami közösségen belül és túl is érezhető, vagy a nyelv (hiszen csekély azoknak a cigányoknak a száma, akik sem cigányul sem görögül nem beszélnek). Egy olyan célkitűzés, ami – hogy a legprimitívebb megközelítést használjam – A cigányok összességére vonatkozik, gyakorlati szempontból mégsem tekinthető helytállóknak, mivel a közösségek szükségletei és körülményei rendkívül változóak. Az effajta vállalkozás, hacsak nincs tisztában azzal, hogyan kell hatásosan megbirkózni a szegénység problémájával, könnyen faji diszkriminációba torkollhat, minthogy a kempingi körülmények csak végtermékei annak az ok-okozati viszonyoknak, amiben

cigányság és szegénység szétválaszthatatlan. Aggia Varvara példájából tisztán látszik, hogy a kempingiek nem azért szegények, MERT cigányok. Ez nem azt jelenti, hogy az etnikum kérdése lényegtelen ott, ahol a lakosság 100 százaléka cigány. Egy célkitűzésnek azzal a szándékkal kell megfogalmazódnia, hogy a célnép életkörülményein változtat. Csak akkor lehet eredményes, ha külön-külön számba veszi minden olyan tényezőt, ami hús-vér emberek sorsát határozza meg. Ha ezt nem teszi, jobb esetben megmarad az eredeti jószándék, rosszabb esetben azonban előre nem látható következményekhez vezethet, tetszetős hangzatosága mögött megbújik a szegénység, és elsorvad az igazi változtatás igénye.

A célkitűzések, akárcsak ezek hiánya, a megcélzott társadalmi jelenségről alkotott feltevéseken alapulnak. Ha egy kisebbségi közösséget csak olyan (elsősorban nyelvi és kulturális) szempontok alapján vagyunk képesek megközelíteni, melyek alapján különbözik a társadalom fennmaradó részétől, akkor nem érthetjük meg a kisebbség és a többiek közötti összetett kapcsolatot. Az emberi, etnikai vagy cigány közösségek idővel nemcsak hogy változnak, de még a változás minősége is attól függ, hogy milyen (egyre inkább) kibogozhatatlan viszony fűzi az adott közösséget a külvilághoz. Ha egy cég működését csak a gazdaság működésével egyetemben lehet felmérni, akkor egy társadalmi egység is csak más-más társadalmi szempontokkal együtt vizsgálható. Amikor egy emberi közösségen belül megváltoznak a körülmények, bizonyos mértékig a társadalom egésze változik meg. Egy-egy szociális al-csoporton belüli változás tükrözhet olyan fejlődést, ami nemcsak helyben, hanem a nagyobb, magát az al-csoportot is tartalmazó társadalmi egységek szintjén is észlelhető. Ha rosszul határozunk meg egy alcsoportot, nemcsak a megfelelőcélkitűzések megfogalmazása válik lehetetlenné, hanem csökken annak esélye is, hogy megértsük a kisebbségi közösség és a társadalom fejlődését.

MIT JELENT A KEMPING

Hogy miként állunk valamihez, az döntő mértékben attól függ, hogy hogyan értelmezzük. Ha egy embert gonosznak tartunk, próbáljuk elkerülni. Ha hazudik, megfegyveljük és megbüntetjük. Ha azonban valami mélyebb de megoldható problémáról van szó, figyelmesen megpróbáljuk a viselkedés okait feltárni, és orvosolni. A cigány közösségek megértése mindig is nehézségekbe ütközött – főleg a kívüllálók számára – a tudományos kutatás hiánya és az előítéletesség miatt, továbbá azért, mert maguk a cigányok sem tudták, mit gondoljanak magukról és közvetlen környezetükről. A Kempinggel hasonló a helyzet, a jövő attól függ, hogy azok, akik jelenleg pálcát törnek felette, mit képesek felfogni:

— a múltból:

A legegyszerűbb és a leggyakoribb értelmezés szerint a Kemping a múltból vissza maradt csökevény-közösség, amely

idővel integrálódni fog a társadalomba. A cigányok lassabban sajátítják el a modern társadalomban nélkülözhetetlen gyakorlatiasságot, de ha kivárjuk, megtanulnak írni, olvasni, munkát találnak a városban, akár csak a parasztok a második Világháború után. Eszerint a nézőpont szerint Görögország társadalmilag még nem tekinthető teljesen kifejlesztettnek, egyes fogyatékoságai miatt pedig egyszerűen nem jöhet létre a teljes integráció. Az állam annyit tehet a cigányok „modernizálásáért”, hogy különböző szolgáltatásokat nyújt nekik, és harcol a társadalmi korlátok és a rasszizmus ellen. Végül is minden akadály legyőzhető, ha megvan az akarat. Ezt a hozzáállást látszik igazolni Aggia Varvara példája is, ahol a cigányok, ha szorgalmasan dolgoznak, ugyanúgy (ha nem jobban) élhetnek, mint a görögök.

— *ajelenből:*

Egy másik megközelítésben a Kemping esete is rámutat arra, hogy a fenti elmélet túlon túl leegyszerűsíti a helyzetet. Korántsem beszélhetünk arról, hogy a társadalom egésze halad előre, a benne lévő különböző csoportok pedig a saját ütemükben követik. Helyesebb azt állítani, hogy a társadalom alkotórészei között fennálló kapcsolat alapján határozható meg egy csoport fejlődési sebessége és iránya, vagyis aszerint, hogy hogyan változik helyzete az egészhez képest. Más szóval úgy, hogy a kempingiek jelenleg sokkal rosszabb körülmények között élnek, mint harminc évvel ezelőtt. Elvesztették a társadalommal a kapcsolatot, és így talán cél nélkül toporognak, valamint a társadalom haladásával össze nem egyeztethető túlélő stratégiákat dolgoznak ki, mint például a bűnözés (ami feltűnően nagy arányú a Kempingben), a kukázás, vagy a kábítószerrel való visszaélés. Ebből a szempontból a Kemping sokkal súlyosabb gondot jelent mind a helyiek, mind pedig a társadalom számára. Nagyobb együttérzés és sokkal aktívabb külső közreműködés szükséges, mert a problémák orvoslásakor nem hagyható figyelmen kívül a társadalmi rétegződés. Idővel minden megoldódni látszik, manapság még a cigányokat is úgy ítélik meg, mint akiket befolyásol a környezetük. Ezek szerint elég a környezetet megváltoztatni ahhoz, hogy a cigányok újra útnak indulhassanak a társadalmi fejlődés felé.

Az első álláspontot, legalábbis eddig, maga a görög állam képviselte. Könnyítésről szó sem lehetett, a cigányoknak kellett — úgy ahogy tudtak — alkalmazkodni.

A második álláspont a jelenlegi Európa túlnyomó részében kezd teret hódítani, és lassan eléri Görögországot is. Az oktatási tervek és az infrastrukturális fejlesztésekre rendelkezésre álló alapítványi juttatások nem kis mértékben ösztökélik az államot, hogy tegyen végre a cigányokért. Ha segítséget kapnak a kezdethez, a kempingiek képesek lesznek felzárkózni az Aggia Varvara-iakhoz, vagy az átlag görögökhöz, és ugyanúgy élvezni fogják a gazdasági és társadalmi fejlődést.

Létezik azonban egy harmadik álláspont is, ahonnan megkérdőjeleződnek az eddigiekben emlegetett fejlődéssel kapcsolatos feltevések. Eszerint a Kemping se nem a múlté, se nem a jelené, és különben sem lehet „megoldani”. A

Kemping, amihez csak a londoni „Cardboard City”, vagy a fejlődőországnomorúságos falvai hasonlítanak, elkerülhetetlen következménye a különbségekre alapozó fejlődésnek (vagyis a kapitalizmusnak). A margón tengődő kempingiek nem csupán a jelen osztálykülönbségeit példazzák, hanem a jövőt is előre vetítik, de nem csak a cigányokét, hanem azokét az egyre növekvő számú tömegeket is, akik a modern világ dinamizmusában feleslegessé váltak.

— *ajövöből:*

A versenygazdaság és a versenypolitika világában az nyer megalapozott társadalmi helyzetet és lehetőséget, aki a társadalmi forrásokkal rendelkezik. A többi, kevésbé tehető és befolyásos ember abban reménykedhet, hogy a nála nagyobb segítségére lehet pozíciójuk fenntartásában. Erre a leg egyszerűbb példa a munkapiac, ahol a telítettség miatt a munkáltató azt a munkást választja, amelyik előremozdítja a vállalkozását. Ugyanez nemzeti szinten is igaz. A kormány célja az, hogy az ország gazdasági és társadalmi fejlődését a befektetés és szabályozás elve alapján irányítsa, eszerint képezzen orvost és autószerelőt, vagy részesítsen előnyben egy szektort, egy másikkal szemben. A döntés a játékosok befolyásától függ, akik saját érdekeik szerinti irányvonalakat szabnak. A késő huszadik századi európai gazdaság tipikus ismertetőjele például az, hogy nyugaton és keleten egyaránt csökken a kereslet a szakképzetlen munkaerő iránt, romlik a munkaerőjükből élők társadalmi helyzete.

Ilyen megközelítésből a kempingiek nem remélhetnek túl sok segítséget. A szakképzetlenek, főleg iskolai végzettség nélkül aligha találnak munkát egy olyan gazdaságban, ahol hatalmas az állandó munkanélküliek száma (Görögországban a hivatalos adat 16 százalék). Kevés a valószínűsége egy olyan mértékű befektetésnek is, ami lehetővé tenné a beiskoláztatást, vagy az infrastruktúrát. Ez a kettő pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy versenyképesek maradjanak a munkaerőpiacon, vagy saját vállalkozásba kezdhessenek. Hiába cinikus, a harmadik álláspont mégiscsak értelmesebb magyarázattal szolgál, mint az első kettő, ahol az állam nincs tisztában semmivel, vagy ha igen, képtelen segíteni, ahol a kempingiek és a hozzájuk hasonlóak — valami különös adottságuk folytán — képtelenek nem szemétdombon élni.

SZEGÉNYSÉG ÉS ETNIKUM

Nem csupán gazdasági kérdés. De mivel mindkettő létezik, a kempingiek cigányságtudata egyszerre táplálkozik önmagából és a társadalom megítéléséből, és nem kis mértékben járul hozzá a jelenlegi helyzetéhez, illetve a jövőképhez. Bár a cigányok elleni fajgyűlölet sokkal kisebb Görögországban, mint bárhol Európában, az a tény, hogy a kempingiek nem görögök, növeli hátrányukat a többséggel szemben, nincsenek egyenlő lehetőségeik, és nem veszik komolyan a helyzetüket. A kitesztottság növeli a „másság” érzését a kempingiekben, így a cigányságtudat számukra a legnagyobb segítség a kitartáshoz. De nem azért lesznek

szegények, mert cigányok. Az Aggia Varvara-iak sikerei nem kis mértékben cigányság tudatuknak köszönhető, ami jelentős szerepet játszott jelenlegi körülményeik kialakulásakor. A két közösséget gazdasági helyzetük és lehetőségeik különböztetik meg egymástól. A kempingiek nem tettek, és nem is tehetnek hasonlóképpen, mint az Aggia Varvarát lakó cigányok, mert nincs hozzá elegendő, gazdasági értelemben vett terük és lehetőségük.

KONKLÚZIÓ

Az elmúlt évek során ismét divat lett etnikai hovatartozásról és sajátosságokról beszélni, hivatalos tervek szöni, és tudományos értekezéseket írni. Mivel a hovatartozás maga is egy állandóan változó tényező az emberi társadalomnak nevezett bonyolult rendszerben, a pontos meghatározások és a problémák feltérképezése gyakran lehetetlen vállalkozás. A hovatartozás jellege a különböző körülmények és tapasztalatok miatt közösségenként más és más. Még az sem biztosíték, ha látszólag egyértelműen meghatározható identitással állunk szemben, elég egy merőben új állásfoglalás, vagy egy kis idő, hogy az újrafogalmazás igénye megszülessen. A hovatartozás az, amit mondanak róla, a tárgyilagosság pedig rögtön megkérdőjelezhető, ha úgy tekintjük a megfigyelőt, mint aki magába a megfigyelt folyamatba avatkozik bele. Nem csoda egy ilyen nehéz feladat megoldásánál, hogy a hovatartozásról alkotott elképzelés és gyakorlati alkalmazása kisebb-nagyobb mértékben félrevezető. Minden megközelítés alapkövetelménye tehát egy kritikai értékítélet az esetleges hibák kiküszöbölésére és a jótékony hatások kamatoztatására.

A hovatartozás szubjektív fogalom, emberi kapcsolatok terméke. A besorolás sosem tárgyilagossá, csakis a besorolást végző személy szempontjainak ismeretében értelmezhető. A meghatározás és a besorolás olyan folyamatok végtermékei, melynek során kényelmi szempontok akarva-akaratlanul is szerepet játszanak. A célkitűzések megvalósításában a politikai, pénzügyi és társadalmi kockázatok nem elhanyagolandóak (elég felidézni, hogyan határozza meg a kisebbség fogalmát a magyarországi kisebbségi törvény).

Jelenleg két megközelítési mód különböztethető meg a kisebbségi csoportokkal szemben.

Az egyik homogén egységként kezeli az ilyen csoportot, és csak azoknak a (főleg nyelvi és kulturális) megkülönböztető jegyeknek az alapján hajlandó létjogosultságát elismerni, amelyek alapján eltér a társadalom fennmaradó részétől. Ez a megközelítés számos esetben helyt áll, de nem mindig. A görögországi cigány közösségek közötti különbség jó példa arra, hogy a homogén csoport fogalma nem valószínű. És ugyanez mondható el szinte minden ország cigányairól.

A másik a kulturális szempontok irányába tolt hangsúly, mely komoly mértékben befolyásolhatja az államot abban, ahogyan a kisebbségekkel szemben eljár. Az etnikum nem

azonosítható a nyelvvel, a kultúrával, vagy egy kisebbségi közösség tagjaival, minden emberi lénynek vannak emberi szükségletei, nem csak annak, aki más nyelven beszél. Ha a Kempinget emberi szempontok alapján közelítjük meg, az anyanyelvű oktatáshoz való joggal nem intéztünk el semmit. És amíg nem teszünk a szegénység és a kizártság ellen, célkitűzéseink gyakorlatilag feleslegesek, ezzel az erővel hihetnénk akár azt is, hogy a (cigány) embernek egyre megy, ha szemétdombon lakik, ha nem.

Végezetül annyit, hogy a társadalom képtelen megérteni önmagát és önnön fejlődését, amennyiben az etnikai csoportok problémáját egyszerű eszközökkel próbálja megközelíteni. A gazdasági és társadalmi fejlődésre irányuló célkitűzések akarva-akaratlanul hatást gyakorolnak mind a többségre mind a kisebbségekre. Ha az eddigi hátrányokat sikerül kiküszöbölni, akkor a peremen élők életében sokkal látványosabb lesz a változás, és lehetőségük nyílik a fejlődés előnyeit kiélvezni. Amíg egy társadalom az osztályok közötti egyenlőtlenség és az egyenlőtlen fejlődés szabályelve szerint épül fel, addig a perifériára szorultak nem reménykedhetnek a változásban, sőt a fiatalok, a rokkantak, a munkanélküliek és mindenki, aki kénytelen másokról gondoskodni, rövidebben, a kevésbé versenyképesek is menthetetlenül lecsúsznak. A Kemping nem azért létezhet, mert a cigányok képtelenek beépülni a görög társadalomba, vagy mert a görög gazdasági és társadalmi fejlődés még nem „fejeződött be”. A Kemping az egyenlőtlenségről tanúskodik, ami ahelyett, hogy csökkenne a jövőben, nőni fog. A Kemping nem a múlt szimbóluma, hanem egy előrevetített jövőkép. És nemcsak a cigány etnikumé, hanem minden olyan népé, akit a jelenlegi gazdasági fejlődés fog megfosztani a lehetőségektől.

Bánföldi Tibor fordítása

Jack Kerouac

BUSZ KELETRE

(Ez a vers 1954 áprilisában íródott a San Franciscóból New Yorkba menő buszon.)

A társadalom jószándékú
A bürokrácia – barát

5 éve még – más dühök
más veszteségek

Amerika próbálja
féken tartani
a megfékezhetetlent
Erdőtüzek
Bűn

A létfontosságú mosoly
A létfontosságú álomban
A gyermekeké
A létfontosságú értelemé

Megelégettem játszani
az amerikaiit
Kellemes, nyugodt
életet fogok élni

A világ a gyalogosoknak is készülhetett volna

Gerinces Nevada
Olajos folyói

Vagyok torták
korhelyok
Mint Blake úgy írok

A lovat e porban nem
kényeztette
Pompás ékeinek

látványa
Megbotránkozott
selymes orrlyuka

A macskák nem kedvesek
A gyerkőcök nem édesek

Nevadai április –
A lehangoló Cheyent szemlélem
Ahol háborúzó törzsek
Búzaföldeken
Átcéloztak az ökör felett
Vad fejdíszű
Törzsfőnökökre

Átcsorgunk
A wyomingi pusztán
Hogy még több port nyeljenek
A telepések
Az Államokban
Kelettől az Óceánig

Eborzalmas pusztának
Készültek a szekerek
kószálnak

Sóvárgó telepések zötyögnek fásultan
Égnek a vágytól, hogy magukhoz nyúljanak
A Mongol tenger
(Cheyenne nagyon elfárasztott –
4 napja nem alszom, és még
2 vár rám)

NEBRASKA

Az április ártalmatlan errefelé
Csak úgy, mint Új Angliában
A föld
Barna és mérhetetlen
Szár az városokat ölel körül
A vándorló sáska porában

A túlélésért élnek,
nem azért, hogy „kirúgjanak a hámból”

Légy a farkalás regőse
mint az a leplek utazó
a Textilgyár züllött bérházaiból
a madarak a füledbe veszekednek –
ezt Burroughs pontosan elmagyarázza &
pénzt kap érte

A Dühös Éhség
(az éh az harag
aki féli
az éhezőt
féli
a haragost)

Haza jöttem tehát
Az Aranyló messzeségbe
A látóhatáron
Minden áldott nap
Ahogy gurultunk
És gurultunk
Donner tragikus hágójától
Keresztül Nevada áprilisán
Salt Lake Cityből
A száraz Nebraskába
Szomorú Wyomingon át
Ahol leánykák
És szép szerető fiúk
Micky Mantle szemeikkel
Kószálva a holdak alatt
Kapálózva az elveszett bölcsőben
És O Fastera bíró
seggét riszálva elvonul és
Az ifjú szerelmes kérdését felteszi:

„Ez ugyanaz a szél volt
Az Áprilisi Pusztá éjének szele
mely fodrozta ruháját
Elveszett kedvesemnek
Louanna
A Nyugat messzi éjjelében
Elenyészett, mint egy fűttszó
Az átrobogó vonattal
Mindenhol Nyugaton
Barangolások nyögnek
Mély basszuson
– Bum! Bum!
– Ez ugyanaz a szerelem volt
Csontjaim közlik velem
Most az évek sanyargatnak
Puhaság gyermekei
Wyomingi április éjszaka?
Megtörténhetett!
Igen! Igen!”

A prérin vadvirágok nyílnak
Az éjszakában
Méheknek & madaraknak
És alszanak az élet
Rejtőzködő állatai

Azután Chicago
Köpködök a foltos utcán
Olcsó bab, mellékvágány
Lányok néznek a szemembe
35 cent van
A farmer zsebembe –

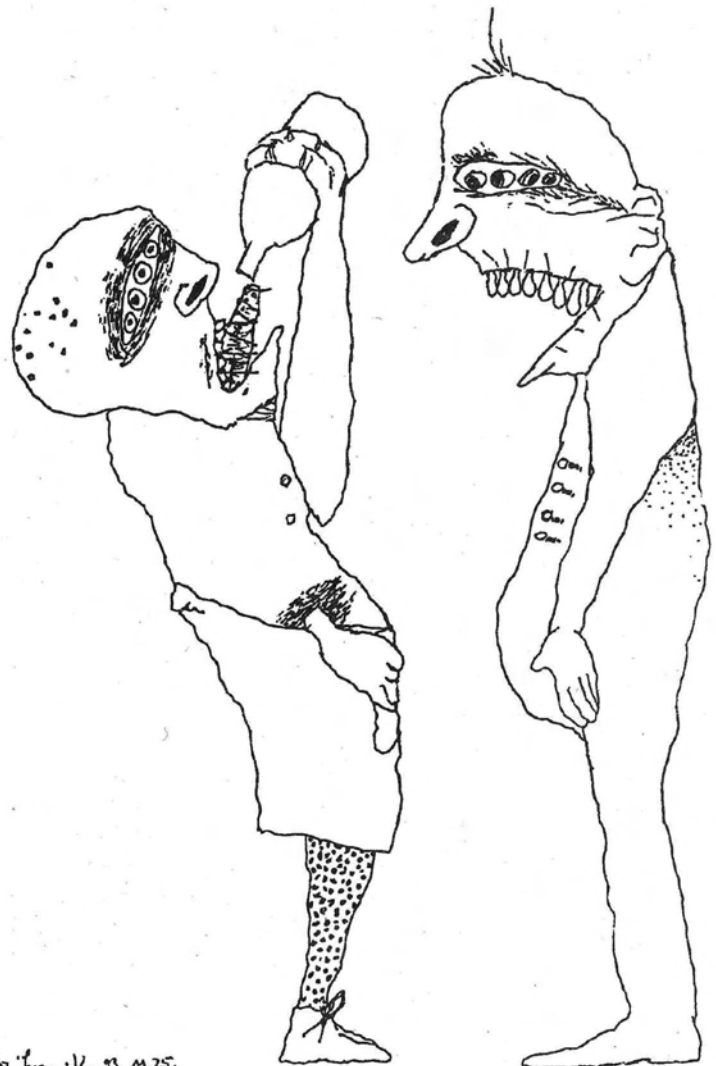
Azután Toledo
Csillogó tavasz
Szerelmeséjszakája
forró vesszős ifjuncoknak
És hűvös lányoknak
A kóborlás
A kóborlás
Az áprilisi fájdalomban keresem
A csepp esőt
Bár nem űzi el
Füstöspoklát
A szerelmesek sikátorának

Rózsáligetek
kékek akár a méhek
régieégi pózban
lebegő Szélzsákok
Nincs tamarinda
És fügerügy
És a mustarinda
Sem lesz kedvesebb
Nap—
Nap—
Vesd reám fényed
Oh Napraforgó —
Oh én, Montana
Foszforeszkáló rózsza
És a híd
a mesék országában
Mindent
megértenék —

Gyukics Gábor fordítása

Szaádat Haszan Mantó

TÓBÁ TÉKSZINGH

India kettéosztása után két-három évvel a pakisztáni és az indiai kormánynak az az ötlete támadt, hogy a köztörvényesekhez hasonlóan a bolondokat is ki kellene cserélni. Vagyis azokat a muzulmán bolondokat, aki az indiai elme-gyógyintézetek lakói, vigyék át Pakisztánba, azokat a hindu és szikh bolondokat pedig, akik a pakisztáni elme-gyógyintézetekben vannak, adják át az indiaiaknak.

Nem tudom, hogy ez helyes volt-e vagy sem, minden- esetre az okosok határozatának értelmében itt is, ott is magas szintű konferenciákat tartottak, míg végül egy nap döntés nem született a bolondok kicseréléséről. Ezután alapos vizsgálatra került sor. Azok a muzulmán bolondok, akiknek Indiában volt gondviselőjük, ott maradhettek náluk, a többi pedig a határ túloldalán szélnek eresztet- ték. Mivel innen, Pakisztánból többé-kevésbé minden hindu és szikh már korábban elment, fel sem merült az a kérdés, hogy kit kinél helyezzenek el. Az összes hindu és szikh bolondot, ahányan csak voltak, valamennyit rendőri őrizet mellett elvitték a határig.

Hogy odaát mi történt, azt nem tudom, mindenestre itt, a láhauri bolondokházában a csereegyezmény hírének megérkezésekor igen érdekes és szórakoztató dolgok estek meg. Egy muzulmán bolondtól, aki tizenkét éve napi rend- szerességgel olvasta a Zamíndár című lapot, a barátja megkérdezte: „Tanár úr, ugyan mi a csoda ez a Pakisztán?” Az hosszas megfontolás után így válaszolt: „Egy olyan hely Indiában, ahol a borotvákat csinálják.” Ezzel a válasszal aztán a másik meg is elégedett.

Egy nap az egyik szikh bolond emígyen érdeklődött egy másik szikh bolondnál: „Szardárzsí, miért küldenek el minket Indiába? Hisz mi még az ottani nyelvet sem ismer- jük!”

A másik elmosolyodott: „Én ismerem az indiaiak nyelvét! Az indiaiak pokolian fenn hordják az orrukat...”

Az egyik muzulmán bolond fürdés közben olyan magasra rakta ki az „Éljen Pakisztán!”-táblát, hogy elcsú- szott a kövön, és ájultán terült el. Volt ott aztán néhány olyan bolond, aki nem is volt bolond. Közöttük főleg olyan gyilkosok voltak, akiknek rokonai, némi ellenszolgáltatás fejében, rávették a hivatalnokokat, küldjék őket bolondokházába, hogy megmeneküljenek a kötélről. Ezek úgy- ahogy felfogták, miért osztották fel Indiát, meg hogy mi is ez a Pakisztán, de ők sem értesültem minden eseményről. Az újságokból nem lehetett megtudni semmit, a tanulat- lan, műveletlen örök beszélgetéseiből pedig semmi biz-

tosat nem lehetett kihámozni. Csak annyit tudtak, hogy van valami Muhammad Ali Dzsinná nevű ember, akit „Nagy Vezér”-nek is hívnak, és aki csinált egy külön orszá- got a muzulmánoknak: Pakisztánt. Hogy aztán ez ho van, meg hogy milyen, arról semmit sem tudtak. Ez volt az oka, hogy a bolondokházában minden bolond, akinek nem bomlott meg teljesen az agya, abba a dilemmába került, hogy vajon ő most Pakisztánban van, vagy Indi- ában. Mármost ha Indiában van, akkor hol van Pakisztán, ha meg Pakisztánban van, akkor hogyan lehetséges az, hogy néhány évvel ezelőtt még Indiában volt, mikor el sem hagyta ezt a helyet. Az egyik bolond annyira belega- balyodott India és Pakisztán, Pakisztán és India ördögi körébe, hogy teljesen becsavarodott. Egy nap sepregetés közben felmászott egy fára, és egy ágon ülve két órán át egyhuzamban Pakisztán és India kényes témájáról szónokolt. Mikor az örök rászóltak, hogyjőjjön le, még fel- jebb mászott. Próbáltak ráijeszteni, fenyegették, mire így szólt. „Sem Indiában, sem Pakisztánban nem akarok élni, itt maradok ezen a fán!”

Mikor elmúlt a rohama, lelépelt, és a hindu meg a szikh barátai nyakába borulva sírva fakadt. Az az egy gon- dolat töltötte csordultig a szívét, hogy ott fogják őt hagy- ni, és elmennek Indiába.

Egy egyetemet végzett, muzulmán rádiótechnikus állapotában, aki egész nap, a többi bolondtól félrevonul- tan, egy félreeső kerti ösvényen szokott csendben sétál- gatni, hirtelen fordulat állt be. Minden ruháját levetette, átadta egy ápolónak, és anyaszült meztelenül kezdett mászkálni fel-alá a kertben.

Egy Csanjút nevű kövér muzulmán bolond, aki valaha a Muszlim Liga aktivistája volt, és naponta tizenöt-ször- hússzor is megmosdott, váratlanul új szokást vett fel. Muhammad Alinak hívták, ezért hát egy szép napon szónokolni kezdett a zárkájában, hogy ő a „Nagy Vezér”, Muhammad Ali Dzsinná. Ezt látva, egy szikh bolond Másztar Tárászingh-é nevezte ki magát. Nem sok hiány- zott, hogy vér folyjon, de végül mindkettőt közveszélyes örültté nyilvánították, és külön-külön cellába zárták.

Volt Láhaurban egy fiatal hindu ügyvéd, aki a szere- lembe örült bele. Mikor meghallotta, hogy Amritszar átke- rült Indiához, nagyon elkeseredett. Épp abban a városban volt a szerelme, egy hindu lány, aki ugyan már régen ejtette az ügyvédet, de ő még örületében sem felejtette el a lányt. Ezért hát átkokat szórt az összes muszlim vezető fejére,

akik addig mesterkedtek, míg két részre nem osztották Indiát, így a szerelme indiai lett, ő meg pakisztáni. Mikor a csere megkezdődött, a többi bolond az ügyvéd lelkére beszélt, hogy ne adja fel a reményt, mert el fogják vinni őt Indiába – abba az Indiába, ahol a szerelnie lakik. Ám ő nem akarta otthagyni Láhaut, abból a megfontolásból, hogy Amritszarban nem tud majd praktizálni.

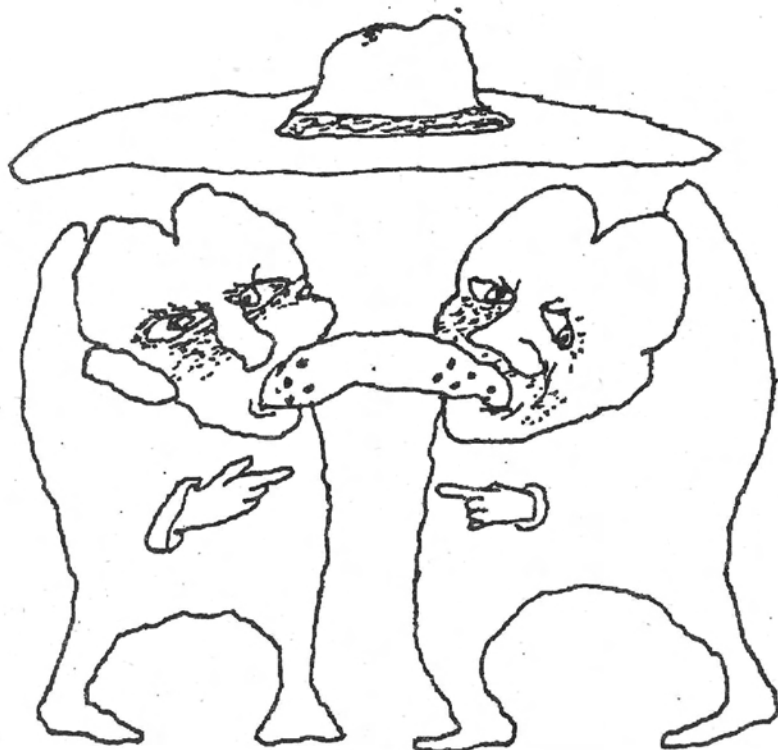
Az Európai Osztályon volt két anglo-indiai bolond. Mikor megtudták, hogy az angolok Indiának függetlenséget adtak, és elmentek, nagyon elkeseredtek. Órákon át a legnagyobb titkolódzás közepette azon a problémán rágódtak, hogy ezek után mi lesz a státusuk a bolondokházában. Vajon megmarad-e az Európai Osztály vagy sem? Vajon jut-e nekik továbbra is reggeli vagy sem? Meg hogyha kenyér helyett csak azt a rohadt indus csapátit kapják majd, hát akkor már jobb, ha inkább megmérgezik magukat.

Volt itt egy szikh, aki tizenöt évvel azelőtt került be az elmeógyógyintézetbe. Furcsábbnál-furcsább szavak hagyták el folyton a száját: „Ó, puffneki, hihihi, az fix iksz, az eszetlen lámpa bablencséje!” Sem nappal, sem éjjel nem aludt, az örök azt állították, hogy tizenöt hosszú év alatt egyszer sem hunyta le a szemét. Sőt, le sem feküdt, ámbár néha-néha odatámaszkodott a falhoz. A folytonos állástól

lába felpuffadt, a vádlija is megdagadt, de e testi gyötrelmek ellenére sem feküdt le pihenni. Figyelemmel végighallgatta, mikor a bolondok India, Pakisztán meg a csere kérdéséről vitáztak, s ha valaki a véleményét kérdezte, megfontoltan így válaszok: „Ó, puffneki, hihihi, az fix iksz, az eszetlen pakisztáni kormány bablencséje!”

Ám később a „pakisztáni kormány” helyét a „Tóbá Tékszingh” vette át, és emberünk elkezdte kérdezgetni a többi bolondot, hogy hol van Tóbá Téksingh, ahová valósi volt. De senki sem tudta, hogy Pakisztánban van-e, vagy Indiában. Akik megpróbálták elmagyarázni, azok teljesen belegabalyodtak, hogy Szjálkót korábban Indiában volt, de most azt hallották, hogy Pakisztánban van, és ugyan ki tudja, hogy Láthaur, amely most Pakisztánban van, nem fog-e holnap átmenni Indiába, vagy esetleg egész Indiából Pakisztán lesz, égy ugyan ki tudná a kezét a szívére téve megmondani, hogy egy szép napon Indiai is meg Pakisztán is nem válik-e köddé?

Ennek a szikh bolondnak úgy megritkult a haja, hogy már csak néhány szál maradt. Minthogy csak nagy ritkán mosdott, a szakállá meg a haja teljesen összeragadt, s ez nagyon félelmetes külsőt kölcsönzött neki. Ám ez az ember a légynek sem ártott, tizenöt év alatt senkivel sem különbözött össze. A bolondokháza régi alkalmazottai

annyit tudtak róla, hogy sok földje volt Tóbá Tékszinghben. Jómódban élt, ámegyszer csakelborult az elméje. A rokonai vastag vasláncokkal megkötözve hozták be a bolondokházába. Havonta egyszer ezek a rokonok meglátogatták, kérdezősködtek a hogyléte felől, majd elmentek. Így ment ez egy jó darabig, de mikor India felosztása után zavaros idők köszöntöttek be, abbamaradtak a látogatások.

Bisanszingh volt a neve, de csak Tóbá Tékszinghnek hívták. Fogalma sem volt soha, milyen napot, melyik hónapot írjuk, vagy hogy hány év telt el. Mégis minden hónapban megérezte, mikor jönnek el hozzá a családtagjai és rokonai, és mindig előre közölte egy ápolóval, hogy közeledik a látogatás ideje. Azon a napon aztán alaposan megmosakodott, jól lesikálta magát szappannal, haját olajjal dörzsölte be, és megfésülködött. Előszedette a saját ruháit, melyeket egyébként sohasem vett fel, és így kicsinósítva ment látogatói elé. Ha azok kérdeztek tőle valamit, csak hallgatott, vagy néha-néha így válaszolt: „Ó, puff neki, hihhi, az fix iksz, az eszetlen lámpa bablencsége!”

Volt egy lánya, aki minden hónapban nőtt egy ujjnyit, s tizenöt év alatt hajadonna serdült. Bisanszingh meg sem ismerte. Már kislány korában is mindig elsrta magát, ha meglátta az apját. Bár felnőtt, szemei most is könnyben úsztak.

Ha szóba került Pakisztán és India története, Bisanszingh a végén mindig oda lyukadt ki, hogy hol is van Tóbá Tékszingh. Mivel nem kapott kielégítő választ, napról napra szenvedélyesebben kérdezősködött. Már a látogatók elé sem ment ki, mintha az a belső hang is elnémult volna, amely hírül adta jövetelüket.

Nagyon vágyott rá, hogy meglátogassák azok, akik együtt éreztek vele, akik gyümölcsöt, édességet meg ruhákat hoztak neki. Ha megkérdezhetette volna tőlük, hogy hol van Tóbá Tékszingh, biztosan elmagyarázták volna, hogy Pakisztánban van - vagy Indiában. Biztos volt benne, hogy Tóbá Tékszinghből jönnek, onnan, ahol az ő földje van.

A bolondokházában volt egy olyan bolond is, aki Istennek képzelte magát. Mikor egy nap Bisanszingh megkérdezte tőle, hogy Tóbá Tékszingh Pakisztánban van-e vagy Indiában, őszokása szerint felnevetett, és így szólt: „Sem Pakisztánban, sem Indiában nincs, mert még nem adtunk rá parancsot.” Bisanszingh nem egyszer alázatosan fohászokodott ehhez az Úrhoz, hogy vessen már véget a bizonytalanságnak, és adja ki a parancsot. De ez az Isten nagyon elfoglalt volt, mivel még számtalan egyéb parancsot is ki kellett adnia. Egy nap aztán betelt a pohár, és Bisanszingh kifakadt: „Ó, puff neki, hihhi, az fix iksz, az eszetlen bablencse Gurudzsíjának a gyülekezete, és éljen a Gurudzsí győzelme, boldog, aki szól, igaz az Örökkévaló!” Talán azt értette ez alatt, hogy te csak a

muzulmánok istene vagy, mert ha a szikhek istene volnál, biztosan meghallgatnád a kérésem.

A bolondok cseréje előtt néhány nappal egy Tóbá Tékszinghbe való muzulmán, aki korábban a barátja volt, eljött hozzá látogatóba. Ez volt az első alkalom, hogy felkereste. Mikor Bisanszingh meglátta, sarkon fordult, és elindult visszafelé, de az örök megállították: „Hiszen hozzád jött látogatóba, ez a te barátod, Fazluddín.”

Bisanszingh egy pillantást vetett Fazluddínra, és valamit maga elé mormogott. Fazluddín elébe ment, és vállára tette a kezét: „Régóta fontolgattam már, hogy eljövök hozzád, de nem adódott rá alkalom... A tiéd mind épségben átjutottak Indiába. Amiben csak tudtam, segítettem neki... A lányod, Rúpkaur...”

Folytatni akarta, de elakadt. Bisanszing előtt felrémlett valami: „A lányom, Rúpkaur?”

„Igen... – dadogta Fazluddín –, ő... ő is jól van... velük együtt ment el.”

Bisanszingh hallgatott.

„Megkértek – kezdte Fazluddín –, hogy érdeklődjem a hogyléted felől. Hallom, hogy Indiába megy... Add át üdvözetemet fivérideknek, Balvír Szinghnek és Badhává szinghnek, meg nővérednek, Amritkaurnak is. Balvír Szinghnek mondd meg, hogy Fazluddín jól van. A két vemhes tehén közül, amiket itt hagyott, az egyik bikaborjút, a másik meg üszőt ellett, de az üsző ha nap után elpusztult... Ha bármit tehetek érted, csak szólj, bármikor szívesen segítek... Itt van ez a kis édesség, neked hoztam.”

Bisanszingh elvette az édességgel teli batyut, odaadta egy közelben álló őrnék, majd megkérdezte Fazluddíntól: „Hol van Tóbá Tékszingh?”

„Hogy hol van Tóbá Tékszingh?” – kérdezte az kissé csodálkozva. – „Hogyhol hol van? Ott van, ahol volt.”

„Pakisztánban vagy Indiában?” – kérdezte Bisanszingh.

„Indiában? Nem, dehogy, Pakisztánban” – mérgelődött Fazluddín.

Bisanszingh morogva odébb állt: „Ó, puff neki, hihhi, az fix iksz, az istenverte Pakisztán és India bablencsége, pfuj!”

Befejeződtek a csere előkészületei. Megérkeztek az innen oda, és az onnan ide átszállítandó bolondok listái, és kijelölték a csere időpontját is. Kemény tél volt. A láhauri bolondokházából rendőrsztagok kísérete mellett hindu és szikh bolondokkal megrakott teherautók indultak útnak. Velük mentek az őreik is. A bádhai határátkelőnél a két oldal rendőrfőnöke találkozott egymással, és a formaságok után kezdetét vette a csere, amely aztán egész éjszaka elhúzódott.

A bolondokat csak nagy nehézségek árán tudták leszállítani a teherautókról, és átadni a másik oldalról jött őrnéknek. Néhányan le se szálltak, akik pedig hajlandóak voltak leszállni, azokat alig tudták összetereelni, mert

szanaszét szaladtak. Akik csupaszon voltak, azokat megpróbálták felöltöztetni, de ők letépték magukról a ruhát, és eldobálták. Volt, aki átkozódott, volt, aki énekelt. Néhányan hajbakaptak, és bömböltek, össze-vissza karattyoltak. A saját szavukat sem értették. A bolond nők sikoltozása különvált a többitől. A csontig ható hidegben a fogak vacogását is hallani lehetett.

A legtöbb bolond nem akarta a cserét. Azért nem, mert nem fért a fejükbe, hová rángatják, hova cibálják őket megszokott helyükről. Akikben pislákkolt egy kevés értelem, azok az „Éljen Pakisztán!”-jelszót kántálták. Kétszer vagy háromszor kis híján verekedés tört ki, mert néhány indiai meg szikh e jelszó hallatán dühbe gurult.

Amikor rákerült a sor, és az áthelyezéséért felelős hivatalnok belefogott az adatok felvételébe, Bisanszingh megkérdezte: „Hol van Tóbá Téakszing? Pakisztánban vagy Indiában?”

„Pakisztánban”, mondta nevetve a hivatalnok.

Ezt hallva Bisanszingh felpattant, sarkon fordult, és visszaroht hátramaradt társaihoz. A pakisztáni katonák elkapták, és megpróbálták a másik irányba vonszolni, de ő ellenszegült. „Hol van Tóbá Téakszingh?” –ordította tel-

jes erőből. – Ó, puff neki, hihhi, az fix iksz, az eszetlen Tóbá Tékszinghnek meg Pakisztánnak a bablencséje!”

Mindent megpróbáltak, hogy a lelkére beszéljenek. „Figyelj csak, Tóbá Tékszingh már átment Indiába, vagy ha mégsem, hát azonnal átküldjük.” Ám ő nem hitt nekik. Mikor megpróbálták erőszakkal átvinni a túloldalra, a feldagadt lábával úgy lecövekelte közepén, mintha már semmilyen erő és hatalom sem lenne képes onnan elmozdítani. Mivel nem volt közveszélyes, nem erőszakoskodtak vele, hagyták, hadd álljon ott, és mentek a dolgukra.

Napkelte előtt Bisanszingh torkából egy égbe hasító üvöltés szakadt ki. Az örök innen is, onnan is összeszaladtak, és látták, hogy az az ember, aki tizenöt éven keresztül, éjjel-nappal, folyton-folyvást csak állt, most ott fekszik, arccal a földre borulva. Itt, a szögesdrót egyik oldalán volt India, ott, egy ugyanolyan szögesdrót mögött Pakisztán. Középen, azon a nevenincs földdarabon, ott volt Tóbá Tékszingh.

Dezső Csaba fordítása

Szaádat Haszan Mantó (Sumbrala, India, 1912 – Lahore, Pakisztán, 1955) az egyik legnagyobb urdú nyelvű pakisztáni író. Számos novellát és rádiójátékot írt az India 1947-es felosztását követő évekről, mikor Muhammad Ali Dzsinná, a „Nagy Vezér” főkormányzósága alatt létrejött az önálló muzulmán állam: Pakisztán, a „Tiszta Ország”. Mantó kíméletlen őszinteséggel és gyakran nyers realizmussal írt a hatalmas menekültáradat és a háború borzalmairól (mintegy hatmillió muzulmán települt át Pandzsábból Pakisztánba, és mintegy négy és félmillió szikh és hindu Pakisztánból Amritszar és Delhi környékére.)

Műveinek szereplői legtöbbször a szörnyű események fogságában vergődő, megalázott kisémberek, akik gyakran becsületük, szemérmük eladására kényszerülnek. Merész, szókimondó, gyakran szatirikus stílusa miatt számos támadás érte, sőt, hivatalos eljárásokat is folytattak ellene. Bátorsága, csakúgy mint (jogos) önbizalma, sohasem hagyta cserben. Egy évvel a halála előtt – gyakorlatilag halálra itta magát – a következő sírfeliratot fogalmazta meg: „*Itt nyugszik Szaádat Haszan Mantó, és szívében ott nyugszik eltemetve az írás művészetének minden titka. Még most is, bár több tonna föld nyomja, azon töpreng: vajon ő volt-e a nagyobb elbeszélő, vagy az Isten.*”

(D.Cs.)

Hal Sirowitz

FEHÉR A FEKETÉN

A hópehely tovább maradt hajában,
mint szerelmes szavaim
gondolatai között

ALÁMERÜLÉS

Számomra a sex egyenértékű az úszással.
Akkor sem akartam bemenni a vízbe.
A partról akartam élvezni lubickolásod.
De amikor berántottál, nem tudtam abbahagyni
egészen addig, amíg ki nem húztál.

VÉGEREDMÉNY

Ülve lettem szerelmes belé, de biztos vagyok benne,
ha állok akkor is ez történt volna.
De éppen üldögéltünk és mire felálltam elmúlt a
szerelem.
Ő különben sem volt szerelmes belém,
sem ülve, sem állva

SZERENÁD

Ölelkeztünk a metrón
egy rendőr lépett hozzánk
gumibotját az álla alá helyezte
és úgy tett, mintha szerenádot adna
Ez volt az az év amikor annyira szerettük egymást,
hogy akár mindkettőnket letartóztathatott volna

AZ ÖTÖDIK SZERETŐM

Nem tudtam nyugodtan használni a fürdőszobáját,
pedig még törülközőt is adott.
Kivártam a búcsúzás pillanatát, mert sokkal
otthonosabban éreztem magam egy nyilvános illemhelyen.
Senkit sem zavart, ha tócsát hagytam magam után.

HANGULAT VÁLTOZÁS

Még akkor sem tudtam, hogy lefekszel-e velem
amikor már mindketten meztelenek voltunk.
Azt hittem meggondolod magad, mint a kínai étteremben,
ahol először rákot rendeltél, de percekkel a pincér
távoztása után már kagylóra vágytál

Gyukics Gábor fordításai

AZODATARTOZÁSMEGTAGADÁSA**

Talán az a legegyszerűbb reakció, ami egy áldozattól telhet, hogy megtagadja a csoportot, melyet szüntelen megaláztatás ér. Ezt könnyen megteheti, akinek bőrszíne, arckifejezése, kiejtése nem más, mint a többié, és tényleges hűség, tényleges kötelék nem fűzi a csoporthoz. Talán már származása folytánsem igazán folytatója a csoport hagyományainak, mivel félig, negyed- vagy nyolcadrészt származik csak a csoportból. Egy néger bőre annyira kifehéredhet, hogy akadálytalanul „átcsúszhat” a fehér emberek csoportjába. Ez logikailag teljesen indokolt, mert ebben az esetben fehér bőrű őseinek száma felülmúlja fekete bőrű elődeinek számát. A saját csoportjukat megtagadó személyek sokszor meggyőződéses „asszimilánsok”, ami azt jelenti, hogy szerintük valamennyi kisebbségnek a lehető legrövidebb idő alatt fel kell adnia különállását, és bele kell olvadnia a többségbe. A saját csoportját megtagadó személyek közül azonban sokan képtelenek konfliktus nélkül átvészelni ezt a megoldást. Bizonyos mértékig a saját csoportjuk árulójának tartják magukat.

Egy zsidó diák lelkiismeretfurdalások között vallotta meg, hogy zsidó kilétét rejtegette: „Beszélgetéseimbe több alkalommal is beleszórtam kifinomult szellemességeket, melyek, ha nem is ártottak kifejezetten a zsidóknak, arra mindenképpen alkalmasak voltak, hogy a kaján keresztén benyomását kelthessem.”

A saját csoport megtagadása egyes esetekben az egész életre kihathat, mint amikor például valaki áttér egy másik hitre, vagy sikeresen átkerül a domináns csoportba. A saját csoport megtagadása ideiglenes és megalkuvás eredménye is lehet, mint például Péter apostol esetében, aki érzelmileg feszült állapotban megtagadta magát, mint Krisztus követőjét. A saját csoport megtagadás lehet részleges is. Erre példa a bevándorló, aki célszerűnek látja idegenesen hangzó nevét angolosítani. Vannak négerek, akik hajuk göndörségét igyekeznek eltüntetni, nem mintha valóban abban reménykednének, hogy sikerült „átcsúszniuk”, hanem inkább azért, mert ettől a hátrányos tulajdonságtól megszabadulva jelképesen kielégülhetnek.

A saját csoport megtagadását nem lehet mindig egykönnyen megkülönböztetni a normális alkalmazkodástól, mely nélkül a kisebbségi helyzetű személy nem tudna boldogulni az uralkodó többség árnyékában. Az a lengyel bevándorló, aki megtanul angolul beszélni, még nem tagadja meg okvetlenül lengyel voltát, jóllehet az angol beszéd akarva-akaratlanul csökkenti lengyeliségének relatív fontosságát. Megkezdődött az egyik csoportból a másik csoportba való átkerülés. Az asszimiláció irányába tett lépések azonban, függetlenül attól, hogy a korábbi csoportkötelékek tudatos felrúgásával együttjárnak-e vagy sem, mindenképpen a „megtagadás” irányába mutatnak.

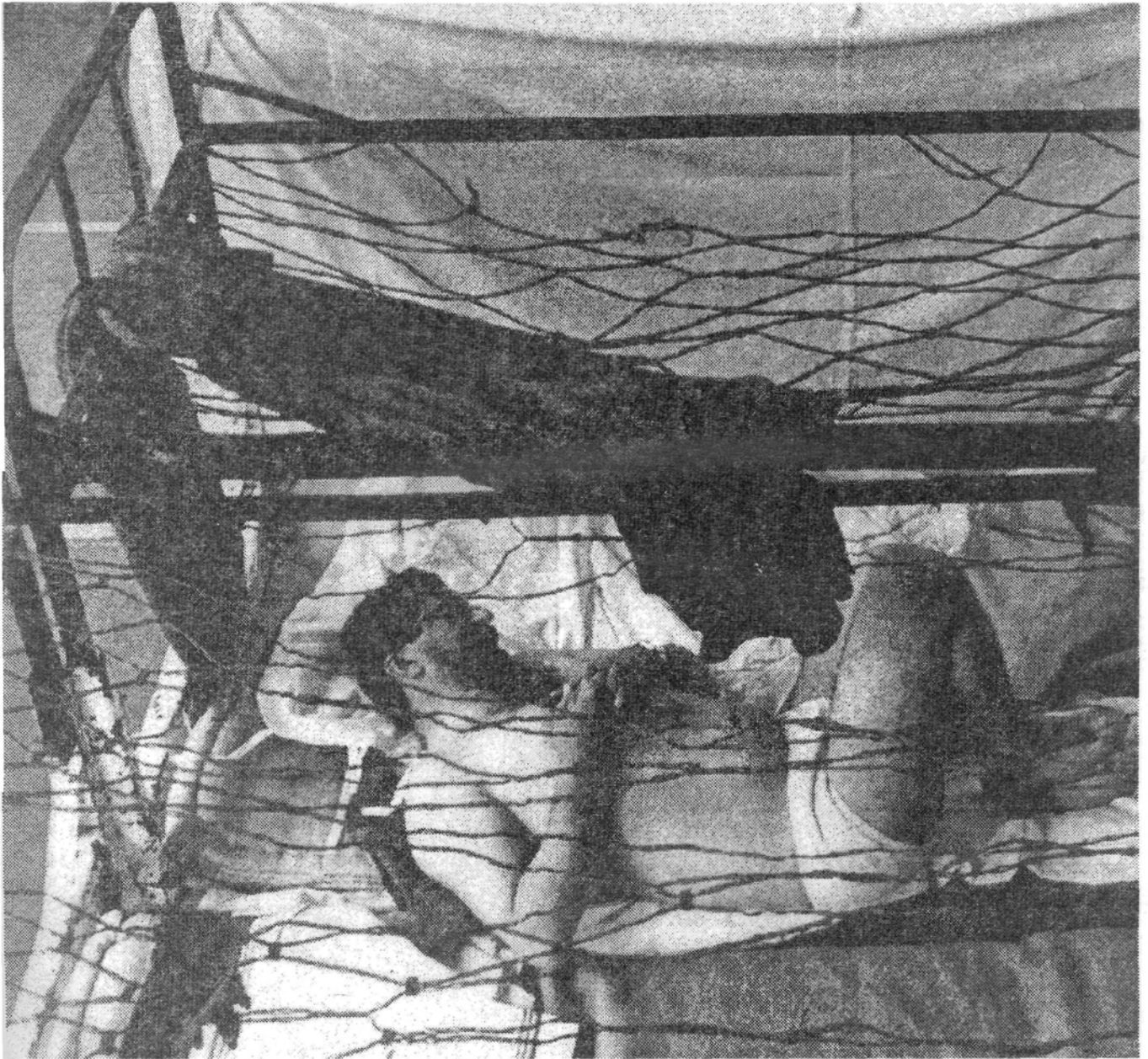
„...minden személyiségről elmondhatjuk, hogy megszabott minta szerint reagál a helyzetre, mely körülveszi. Ha az előítélettel sújtott csoportok egyes tagjainak személyiségét vesszük szemügyre, jól láthatjuk,

„Csángó cigánylegény” [Gyimesközéplak, **Gönyi (Ébner) Sándor** felvétele]

hogy a személyiségnek sok vonása van, melyek közül egyeseket a *kifelé hárító* típusba sorolhatunk, másokat viszont a *befelé hárító* típusba oszthatunk.”

(Gordon W. Allport)

Kerepestarcsai ORFK tábor, 1992 (Hajtmanszki Zoltán felvétele)

IDEGESSÉG**

A hátrányos megkülönböztetésnek kitett csoportok elmegyógyászati statisztikáit böngészve meglepődhetünk, hogy a sok belső konfliktus ellenére sem találunk kiugróan magas számokat. Egyes adatok arra utalnak, hogy a zsidók körében viszonylag magasabb az idegbetegek részaránya. A magas vérnyomás gyakrabban fordul elő a négerek között. De egészében véve a kisebbségi csoportok elmegyógyászati szempontból nem térnek el különösen a társadalom többségi csoportjaihoz képest.

Ha egyáltalán általánosítást tehetünk, akkor azt mondhatjuk, hogy ez az eredmény minden bizonnyal annak köszönhető, hogy az előítélettel sújtott csoportok tagjai megtanulták, miként élhetnek az enyhe tudathasadás állapotában. Amíg saját csoportjuk kebelén belül szabadon és akadálytalanul mozoghatnak, addig a másutt kapott sérelmeket fel sem veszik. Életvitelük révén pedig fokozatosan megszokják ezt az enyhe megosztottságot.

Az előítélettel sújtott csoportok tagjai azonban jól teszik, ha résen állnak, mivel a rájuk zúduló ingerek záporában sosem tudhatják, hogy mikor kell az ellenállási formák valamelyikéhez fordulniuk. Az ellenállási formák közül egyesek sikeresek, és akadálytalanul alkalmazhatók, mások viszont zavarokhoz vezetnek, és a neurotikus védekező mechanizmusokkal határosak. Ilyen zsákutcák elkerülése nélkül pedig a sikeres élet elképzelhetetlen.

Az előnyös helyzetben levő uralkodó csoport tagjainak szintén meg kell tanulniuk ezt a leckét. Amikor az egyén önbecsülését veszély fenyegeti, az én-ellenállás jegyei nyomban megjelennek, és a következmények általában kedvezőtlenek.

Egy tizenkét éves diák egyszer azzal jött haza az iskolából, hogy egyik osztálytársa kiállhatatlan alak, valóságos „pojáca”. Kiderült, hogy a „pojácát” azért nem szerették az osztályban, mert felvágott, hazudozott, és alattomosan viselkedett. Amikor a szülők megkérdezték, hogy „mit gondolsz, mi miatt lett ilyen ez a gyerek?”, a diák hirtelen elgondolkozott, és lassan belefogott egy magyarázatba, mely minden valószínűség szerint helyes diagnózis volt: „Hát olyan szerencsétlenül néz ki, aztán rosszul tornászik, és mindenből kimarad. Egy percre sem szoktuk békén hagyni, azt hiszem, ezért aljas. Így akar visszavágni.”

Miután a diák kigondolta ezt a klinikai diagnózist, legközelebb már más szemmel nézte a „pojácát”, és fokozatosan érdeklődni kezdett iránta. Eleinte semleges és objektív volt iránta, majd egy idő után összebarátkozott vele. A megértés megbocsátást jelent, de legalábbis elősegíti a türelem gyakorlását.

Rendszerint azonban kevésbé célravezető, ha az előítélettel sújtott csoportok tagjaiban csak neurotikus kárpótlást kereső személyeket látunk. A valóságban ezek az emberek peremhelyzetben élnek, melyet hol elfogadnak, hol nem. A kisebbségi helyzetű embereket Lewin* a serdülőkhöz hasonlította, akik sohasem lehetnek egészen bizonyosak abban, hogy bebocsáttatást nyertek-e már a felnőttek körébe, vagy sem. Az eredmény feszültség és stressz, mely időnként irracionális kitörésekben nyilvánul meg. Az érett beilleszkedés szerves tartozéka, hogy az embert tartozzon valahova. Nagyon sok olyan kisebbségi helyzetű ember van, akinek sosem teszik lehetővé, hogy teljes egészében csoportjuk tagja lehessen. Megfosztják őket a normális részvételtől és otthonérzettől. Mint a serdülők, nem tartoznak sem ide, sem oda. Peremre szorult lények.

Csepeli György fordításai

*K. Lewin: *Resolving Social Conflicts* (New York, 1948)

** Részletek Gordon W. Allport *Az előítélet* c. könyvéből (Társadalomtudományi Könyvtár, Gondolat Könyvkiadó, 1977)

MÉLTÓ HALÁL?

MINDENKIÉRINTETT!

Dettre Gábor filmrendező mondja

Ha azt vesszük figyelembe, hogy egy nagy Egésznek kevésbé fontos vagy fontosabb részei, de mégiscsak részei vagyunk, akkor egészen másképpen tudunk élni. Ennek a tudásnak valamilyen módon a birtokába jutni, vagyis a halállal való foglalkozáshoz eljutni, engem ez az igény valahogy – tudatlanul – hajtott nagyon sokáig (olvasmányaimon keresztül). Most is könyvet írok, filmet készítek róla.

Én kiégett és igazából mély szeretetre képtelen valaki lettem az évek során, amitől nagyon szenvedtem. De: rájöttem, hogy máshogy tudok élni, ha a halállal foglalkozom. Sok haldoklót láttam, sok haldoklóval beszéltem, és olvastam orvosoknak, pszichiátereknek, pszichológusoknak a könyvéit. Megértettem, hogy a haldoklás stádiumában látszik igazán eklatánsan az, hogy mi fontos az életben és mi nem. Valahogy a mindennapoknak a fölösleges körei, a fölösleges izgalmak, a fölösleges letaposása másoknak, a fölösleges könyöklés, a fölösleges veszekedések, agresszivitás annyira elkanyarítják az embert, elviszik rossz irányba, hogy tényleg nem marad ideje az életen és a halálon elgondolkodni.

Meggyőződésem szerint létezik egy olyan belsőmag – ami valóban nem múlik el, ami átalakíthatatlan bennem –, ami nagyon erős gyökerekkel más emberekhez köt, az ő legrejtettebb lelki tartalmaikhoz. Ugyanakkor a megszületésnek és a halálnak ehhez a teljesen egységes folyamatához is köt – függetlenül a mindennapok szintjén megnyilatkozó vonásoktól, karaktertől, egyéniségtől, élettörténettől. Aki megszületett, annak meg is kell halnia.

Sokkal kevésbé vagyunk tehát individuumok, sokkal kevésbé vagyok én, aki vagyok, és te, aki vagy – sokkal inkább egyek vagyunk, valami nagy-nagy egységben összetartozóak. Ennek a nagy egységnek vagyunk szinte a hámsejtekre emlékeztetően meg-megújuló, de időnként elpusztuló, lepergő kis részecskéi. Ha ezt el tudjuk fogadni, akkor egészen más szemlélettel tudunk élni. És meghalni.

Az emberek nyolcvan százaléka – nemzetközi statisztikák szerint is – otthon kívánna meghalni, amikor megtudja, hogy haldoklik, halálos beteg. Az egész világon ilyen-olyan szervezetek égisze alatt összeállt csapatok (orvosok, pszichiáterek, ápolók) végzik az „elkísérést” a halálba... Alapvetően

kettős segítő céllal: az egyik, palliatív módon megszüntetni a fizikai fájdalmat, elviselhetőbbé téve az utolsó pillanatokat (és nem a konvencionális, morfium injekciós módszerrel). A „hospice”-mentalitás másik célja, lényege és ezt teszi lehetővé egy sikeres palliatív terápia: hogy a normális tudati képességeknek a birtokában – a családdal, a saját ügyeit elintéztve –, ahogy mondani szokták, méltóságunkat nem elveszítve halhassunk meg.

A hospice-ügyet Magyarországon is nagy elánal kezdtek szervezni, megadták a rangját. És most ott tartanak, hogy elkezdtek lehetetlenné tenni a hospice mentalitással történő házi gondozást, valamit, ami nagyon fontos, aminek jövőbeni hatása sem lebecsülendő, hiszen például a családi kapcsolatok megerősítését, a hátramaradó embereknek a halálról, az elmúlásról, tehát az életről való gondolkodásmódját pozitívan befolyásolhatná.

Elkezdődött egyfajta rivalizálás, hatalmi harc. Kezdetben az Alapítvány kizárólag házi gondozást végzett. Majd *Dr. Polcz Elaine*-nek a kuratóriumi elnöki tisztségéről történt lemondása után, *Dr. Muszbek Katalin* az Alapítvány pénzén két, a hospice-munkára alkalmatlan szobát hozott létre a Margit Kórházban, a *Dr. Szántó János* vezette onkológiai osztályon.

Tudni kell, hogy a hospice-szobának mindenütt a világon az a lényege, hogy oda a család bejöhessen, a betegek behozhatják a bútorait... Nem kórházi szoba! Tehát itt egy olyan dologba préselték be hospice-pénzt, ami gyakorlatilag nem működik, szemben ezzel a társasággal, amely már működött, és amit most „meghalasztanak”. Miután végigkövettem filmet, láttam, hogy milyen igény van a házi gondozásra, hogy milyen szeretettel és gondoskodással végzik az ápolónők, (*Kun Andrea* és *Dr. Darók Istvánné*, *Betti*), az orvosok. Nincs miért titkolnom, egyébiránt, hogy *Borbényi Erikával*, aki a házigondozói csapat vezetője volt, ez a film hozott össze, s kapcsolatunknak a respektus adott óriási lendületet. Ilyen értelemben vagyok elfogult, hogy nyomon követhettem a munkájukat.

Elképeszt, hogy ha ezekre a kórházi szobákra jut pénz (több mint egymillió forintba került), ha a Szántó BT havi 80 ezer forintot vehet föl, jóval többet, mint az effektíve a home care-ben dolgozó orvosok, hogyan mondhattak föl mindenkinek a home care-ből azzal az indoklással, hogy gyakorlatilag nincs pénz. Azzal nem is törődve, hogy a betegekkel most mi a helyzet. Tönkretettek egy jól beindult és nemes, szép ügyet. Sikerült ellehetetleníteni egy működő-

képes dolgot, ami hosszútávon spórolás lehetne az egészségügyi szervezeteknek. Itt az egészségügyi ellátásban nincs sansz se arra, hogy azt csinálják, mint amit Kanadában vagy Amerikában, ahol hospice- „házak” vannak. Magyarországon pusztán a házi gondozói szervezetre van reális anyagi lehetőség. Ennek tükrében még felháborítóbbnak tartom, hogy akik tönkretették, nyilatkoznak az Ablak című műsorban, előadást tartanak a SOTE-n a magyar hospice-ról, olyanok, akik soha életükben egyetlen beteget sem láttak el a home care-ben. Nagyon kevés ember képes ezt csinálni, hogy gyakorlatilag állandó készenléti helyzetben lakásokra kijár, és segít. A megszűnt home care dolgozói ilyenek voltak. Hogy önálló „haldokló házakat” létesítsenek, az itt még csak ajövő. Ez a fajta kórházi „hospice”-szoba viszont abszolút nem teljesíti a feladatát: a beteg átmegy az egyik kórteremből a másikba, mert arra most az van mondva, hogy „hospice-szoba”... És így ebben a konstellációban ez még sokkal rosszabb, mert egyrészt nem adja a lakályosságnak azt a lehetőségét, amiért kitalálták, ami lélektanilag működő dolog. Viszont kiközösíti a haldoklót a többi beteg közül.

A home care nagyon pozitív és szükséges, újszerű egészségügyi szolgáltatás egy egyre inkább elembertelenedő világban, aminek a pozitív és szükséges oldaláról ma még meg kell győzni az embereket. Aki közel kerül hozzá, az tudja, aki ismeri az irodalmat, az tudja, aki külföldön élt, az tudja mind ezt. Aki itt él – ahol inkább kórházi ágyak leépítéséről van szó – nem mindenki tudja, természetesen, és egy viszonylag új dolog kezdeményezése mindig problematikus. Viszont ez beindult már.

Ez megint olyan tipikusan magyar, tipikusan kelet-közép-európai dolog, hogy valamit – ami működik – tönkretesznek, és ezt nem szabad hagyni! Éppen mert működik, valaki rá akarja tenni a kezét, s ez az esetek legtöbbszörében nem párosul azzal a hozzáértéssel, amivel kellene. Itt a történelem mindig a külső, belső elnyomásról szól! Hogy bánhatnak így el azokkal a munkatársakkal, akik beindították ezt a szolgáltatást, egy ilyen szervezetenél, aminek – melleleg szólván – a törődés, a szeretet, az önzetlenség a lényege? Meg kell találni a módot, hogy ezek nyilvánosságra kerüljenek, hiszen itt egy – a szó legjobb értelmében – nemes ügyről van szó. Ne az legyen a vége, ne lehessen azt kijelenteni, mint az én szakmámban is, hogy a nemes kísérleteknek, a művészfilmeknek nincs nézőjük! De lenne, csak ezek – amik művészfilmeknek kiáltják ki magukat – fosok! Tehetségtelen hülyék csinálják, tehetségtelen hülyéknek adnak pénzt, stb. Ugyanaz a helyzet a home care-rel is. Ha egy szép, nemes dolog, ami beindult, remekül működik, és rossz kézbe kerül – ne várjuk azt az illetőtől, hogy azt fogja mondani: én hülye vagyok, én ezt hatalmi és egyéb, önző, személyes okaimból tönkre akarom tenni –, legegyszerűbb, azt a látszatot keltenie, hogy az – a dolog maga – nem működik!

(1997. április 14.)

SZÉPEN ELALSZIK

Dr. Borbényi Erika főorvos, a Hospice Alapítvány Home Care szolgálatának megbízott vezetője mondja

Jött egy menedzser, aki kiszámolta, hogy – a TB-ből, ami befolyt a mi munkánk alapján, meg amennyit ránk költöttek – mekkora a deficit. Láthattam a múlt heti értekezleten, hogy „mennyibe kerültem”. Azt meg sem említették, hogy esetleg jól csináltam valamit... És arra hivatkozva, hogy a Társadalombiztosítási Igazgatóság most visszavonta a támogatást, és hogy a „házi ápolási törvény” alapján orvost nem foglalkoztathat a rendszer, mert arra „nincsen keret”, – egyszerűen csak mindenki, aki főállású munkaviszonyban dolgozott a home care-nél (két ápolónő és jómagam), megkapta a felmondását.

A jelenlegi orvosigazgató, *Dr. Muszbek Katalin* és az orvosmenedzser, *Dr. Donáth Ferenc* pénzügyi „átvilágítása” kifejezetten szétzilálta ezt az egész, addig működőképes rendszert, azzal, hogy elkezdett gazdaságosságról megtermélekenységről beszélni. Azt a tanácsot kaptuk, hogy legyünk vállalkozók, dolgozzunk teljesítménybérért, ami nem lenne egyébként baj, ha ez egy teljesítmény-orientált dolog lenne. A mi feladatunk az, hogy azokat a betegeket, akik otthon szeretnének meghalni, szakszerűen ellássuk, és megkönnyítsük számukra az átmenetet a fizikai létből, a halálba. Ez egy olyan „munka”, amit csak szívvel és lélekkel lehet csinálni – nem annyira vállalkozásként –, és az ember áldoz is rá, és nem számolja, hogy hány forint a telefonszámlája, legfeljebb akkor, mikor ki kell fizetni...

A Hospice Alapítvány 1991 óta működik Magyarországon. *Dr. Polcz Alaine* után tavaly nyáron *Dr. Muszbek Katalin* vette át a megbízott elnöki tisztelet, amiről igazgatói teendői miatt októberben lemondott. Az alapítvány kuratóriumi tagja *Dr. Borsi Máté* orvos, *Bodor Mária* (a Rákbetegek Országos Szövetségének elnöke), *Kis Judit* pszichológus... Most csütörtökön mind az öten végighallgatták a beszámolót... Az „átvilágításnál” a menedzser belekotort a beteglapokba, elkezdte kifrogatni, hogy ki hány betegnél volt, és az alapítvány mennyit fizetett neki, gyakorlatilag tavaly novemberből egy „üldöztetési hangulat” kezdett kialakulni egyre élesebben. Már akkor figyelmeztettek, hogy az a követendő út, hogy magánvállalkozó legyek. Mert hogy ez egy „ilyen világ”... A mostani értekezleten aztán megszületett a döntés, ki van rúgva mindenki, és lehet vállalkozni! Én április 6-a óta vagyok „a munka alól fölmentve”, a felmondásom szerint... Beadtam egy egyeztetési kérelmet – nem történt igazából semmi –, és beadtam egy fellebbezést is, azzal, hogy „a felmondás időpontjában terhes voltam”, és ezt már csak ezért

sem tehetnék meg... Megtehetik, a nagyszabású pszichiáter szerint: „még egy terhelességgel bármi is történhet”.

Kemény Csaba filozófus, a Civil Parlament elnöke hihetetlen önfeláldozóan és lelkesen próbált segíteni eddig is a hospice-szervezésben (a TB Igazgatóságnál, a Népjóléti Minisztériumban találkozót hozott létre). Annyira felháborodott azon, hogy az adott pénzügyi helyzetben ilyen megoldást választottak, hogy kiebrudaltak mindenkit, hogy Göncz Árpádnak írt egy-két hete... Ezt is nekem tudták be, hogy „összeférhetetlen vagyok, tönkreteszem az ügyet”...

Egyszer már – átszervezés címszóval – kaptam tavalyelőtt egy felmondólevelet. Akkoriban a TB – a Soros kivonulása után – egészen jó feltételek mellett átvette a home care támogatását, havi fix hétszázvalahányezer forintot fizetett, abból lehetett irodát bérelni, lehetett embereket felvenni. Működni tudtunk, három telefonfővonallal. '95 őszén a TB úgy döntött, hogy ezentúl teljesítményben (beteglátogatásokként ezer forint) finanszíroznának. Akkor mondtak föl először... Érdekes, hogy azt végül is vissza se vonták... Állítólag, ha a munkaviszony megszűntét követő nap senki nem akadályozza meg, hogy dolgozzál – márpedig itt az történt –, érvénytelen a felmondás... Dolgoztunk tovább... Akkor is nekiláttak „számolni” és azt a képtelenséget számolták ki, hogy napi tíz beteg látogatása „a norma”. Csepeltől Óbudáig laknak a betegek, és mindenütt minimum egy órát el kell töltened – de az a minimum –, hát a 24 órából nem telik... Akkor végül is a kuratórium úgy döntött, hogy fől számolja az irodát. Lehetetlen helyzetbe kerültünk. Az Ágynyilvántartó iroda egy kis helyiségét kaptuk meg, egy telefonvonallal, amit közösen használtunk egy – nővérszállásokat intéző, egyébként nagyon kedves – hölgygel, aki munkájából adódóan egész nap telefonált. Elérhetetlenné vált az iroda. Azt tanácsolták, hogy picit „fogjuk vissza magunkat”. Majd meglátjuk, hogy lesz tovább... Mikor ősszel aztán megint kaptunk Soros-pénzt meg egy másik pályázatra is egy nagyobb összeget, akkor jött a menedzser, akitől mindannyian azt vártuk, hogy most majd nekilát és szerez még a működésünkhöz tőkét. De nem ez történt.

Viszont a Margit Kórházban nyílt egy kis nappali szanatórium (ami nagyon szép, csak az se nagyon működik, mert nincsenek benne betegek), meg egy ötágyas kórházi hospice-részleg. Dr. Muszbek Katalin fölvetett egy csomó embert oda, kiknek a fizetése egy részét a mi ösztöndíjunktól fedezte. Az ő „termelékenységüket” senki nem firtatta.

Végül is ez hihetetlenül visszás, hogy miközben te a hóviharban, újév délelőttjén próbálsz gyógyszert szerezni egy vérző haldoklónak, akkor egy ilyen értekezleten terólad van szó. Hogy te mennyire gazdaságtalan voltál... És nem arról, aki bemegey hetente kétszer. Rendben van, azt a szanatóriumot meg kellett szervezni, fel kellett ékesíteni, függönyöket venni... Csakhát amikor a halálra készülő, beteg Á. bekerült oda, a tapasztalatairól azt mondta később: „gyönyörűek a függönyök, mesészép a bilikék fal, csak nagyon jó lenne, ha

lenne egy nővér, aki velem törődik, meg kiürítené a szobavécét; ha szólának hozzám...” Amikor erre a nagyon szép szanatóriumra én nem vagyok büszke, akkor ezért szégyellnem kéne magamat. Mert ez egy lépés..., és tényleg, ha nekem is lett volna betegem, akinek olyan beavatkozásra van szüksége, ami otthon nem elvégezhető, és akkor nem egy normál kórház belosztályára kerül be – ahol az orra előtt esetleg olyat beszélnek, amitől hónapok keserves lelki gondozó munkája megy egy pillanat alatt tönkre, – hanem ez úgy tünne, alkalmas lenne arra, hogy a beavatkozás idején is ugyanebben a szellemben folyjon tovább a munka, dehát ez egyelőre nincs így. Azok az emberek, akik ott elkezdtek dolgozni, megbecsültek, miközben azok, akik eddig csinálták – és akiknek a hátán állva lehet azt mondani, hogy, „igen, a hospice az egy szép dolog”, és lehet nyilatkozni, és lehet előadást tartani –, gyakorlatilag valós indoklás nélkül az utcán vannak.

A kérdéseimet a home care további sorsát illetően, mint-ha föl se tettem volna. Az ember ellenségnek érzi magát a saját berkeiben... Ezen az utolsó értekezleten bátorkodtam azt mondani, hogy én úgy érzem, a minőséget teljesen tönkre fogja tenni ez a „teljesítményorientált” szemlélet, ami itt kialakult. A torkomnak ugrottak, hogy hogy jövök én ahhoz, hogy a hospice-ról beszéljek... Szóval körülbelül ilyen szintű... a párbeszéd. Hogy én „lejáratom a hospice ügyét...”

Tagja vagyok a Bálint Mihály Társaságnak, amelyik nagy súlyt helyez arra, hogy a betegségeknek a lelki mozgatórugóit vizsgálja, firtatja, effektív pszichoszomatikával foglalkozik, a szomatikus tünetek mögött a pszichés okokat keresi. Így kerültem a hospice-hoz, a home care házi gondozói szolgálathoz, Dr. Polcz Alaine-hez. Azt gondolom, hogy a nővérek meg én is értünk valamihez, amihez nem nagyon sokan, és szükség van a tudásunkra. Nem arról van szó, hogy ne tudnánk boldogulni más területen... hanem arról, hogy itt valami beindult, pozitívan működött, és most teljesen szétzilálják és megszüntetik... azt a szolgálatot – a méltó halálba kísérést –, ami a hospice lényege.

Ez a munka olyan pszichés stressz, ami kívülálló számára nehezen fogható föl. El lehet gondolni, hogy annak az ápolónőnek, akinek egy hét alatt kilenc betege halt meg..., kilenc embert „elkísérni” mennyivel megterhelőbb lehetett ebben a légkörben... Kimész egy beteghez, és nem tudod, hogy még egyáltalán jössz-e, jöhetsz-e hozzá még, vagy nem. De ezt nem mondhatod meg neki, nem terhelheted ezzel! Beférközni, közelkerülni egy haldokló lelkéhez, idő, és azt mondani, hogy „jó napot kívánok, most voltam utoljára, holnaptól majd az Erzsike jön...” – nem lehet. Hónapok óta zajlik ez körülöttünk. Időnként az ember olyan feszülten érkezett, hogy a beteg megjegyezte: „jaj, doktornő drága, de rosszul néz ki!” Ez olyan lelki szimbiozisz, amiben nem lehet hazudni.

Amikor Kemény Csaba elkezdett most szervezkedni a home care megmaradásának érdekében, azt a telefont kaptam, hogy „jobb lenne, ha leállnék!”

Akikkel kapcsolatomban volt, akik számítnak rám, biztosak lehetnek benne, nem fogom cserben hagyni, hiszen eddig sem hagytam cserben őket, pedig már rég nem kéne dolgoznom. Ha a betegeknek bármi gondjuk van, fölhívnak, ... és én ...– mintha mi sem történt volna – megyek, és csinálom. Amikor tavaly januárban az első stresszhullám kisöpörte az irodavezetőt, és túlvoltunk az első felmondási hullámon, szóban megbízást kaptam a home care vezetésére. Ezeket az embereket – meggyőződésem –, akik ilyesfajta szolgálatot végeznek, csak elfogadó vezetői magatartással szabad irányítani. Nem lehet autoriter módon olyan munkatársakat „fegyelmeztetni”, akik maguk mindenki irányába teljes elfogadással bíró személyiségek, és képesek háttérbe helyezni a családi életüket minden pillanatban (hiszen bármikor jöhet egy telefon, és akkor le kell tenni a rántotthúst, a nem tudom mit, az esti mozi- vagy színházjegyet, otthagyni a gyerekeket..., és menni). Egy ilyen szemléletű csapattal csak egy módon lehetne együttműködni: ha megértjük és konkrétan tudjuk, mert megtapasztaltuk, hogy milyen minőségű és mennyiségű munka adódhat egy beteg mellett. Kivettem és kiveszem a részem ebből a fajta szolgálatból, és hiszem, hogy ezért tudtam a home care-t jól működtetni. Kívülálló számára talán határozatlanságnak tűnhet a nem kemény, nem asztalcsapkodó magatartás, de szerintem itt ez az eredményes és helyes vezetői attitűd. Ha aztán jön valaki, és olyanokat kér számon például egy nővéren, hogy „mi az, hogy csak egybetegnél volt kint”, akkor ezen, mondjuk egy haláleset után – nem csoda – ha a nővér „kiakad”. Mert szüksége van arra, hogy egy fél napig – ami nem egy nagyszabású kimenő – egy kicsit leüljön, és ne szóljon senkihez. A nemzetközi hospice alapelv szerint külföldön időnként kötelező pihenni küldeni az ott dolgozó nővért, napokra.

Ezeket, nyilván, ha valaki a „teljesítményt” hajtja, számonkérheti. Ha nem ismeri ennek a munkának a lényegét, akkor a „beteglátogatási rátán” keresztül próbálja eldönteni, hogy a nővér dolgozott-e vagy sem. És akkor hol van még a minőség, a visszajelzések a hozzátartozóktól... A sokszor pillanatok alatt kialakult konfliktushelyzetet akkor és ott kell megoldani, annak, aki éppen ott tartózkodik. Az orvosnak vagy a nővérnek. Ezt nem mutatja ki semmiféle gazdasági koefficiens.

Az első, miskolci Hospice Kongresszusra *Dr. Hegedűs Katalint* – aki egyébként a SOTE Magatartáskutató Intézetében bioetikusként dolgozik, de kezdetektől az egyesületen belül a hospice szervezését végezte – elfelejtették meghívni előadónak. Engem, mókás módon, megbíztak egy poszter készítésével az alapítvány munkájáról, amit képtelen vagyok megcsinálni. Végülis lenyomhatnék egy dicshimnuszról, hogy „milyen szépen halad előre” a hospice-ügy, elmesélhettem volna egy „esetemet” (amit effektíve én találtam ki, szintén nem teljesítménybérben), egy volt betegnek az élete utolsó kívánságát, hogy repülőgépre üljön – megszerveztem. Na most, úgy képzelték, hogy akkor oda

lehetne rakni erről „egy kis újságcikket” a happy-hangulat kedvéért. Hogy milyen nagyon klassz dolog is ez a Hospice Alapítvány.

Az utóbbi hónapokban úgy éreztem magam, mint egy régi házasságból ottmaradt anyós, aki miatt nem lehet nőket felhozni, aki miatt nem lehet szépen visszafelé „szidolozni”.

Amiről eddig nem esett szó, az én ÁNTSZ (Tisztiorvosi Szolgálat) engedélyeztetésem, mert eköré bonyolódott a hajsza. Az ÁNTSZ-nek minden orvos működését engedélyezni kell. Amikor én '93-ban eljöttem dolgozni a hospice-hoz, nem volt rá lehetőség. Mert soha nem tudott felmutatni a hospice egy rendelőt! Teljesen mindegy, hogy házaknál dolgozunk, akkor is (!) fel kell mutatni egy rendelőt! Amire az én engedélyemet meg lehet kérni. Így aztán nem is kértek engedélyt, úgyhogy éveken át borotvaélen táncoltam és táncolok jelenleg is. Úgy dolgoztam, hogy semmiféle külön engedély – arra, hogy Dr. Borbényi Erika a lakáson betegeket orvosként ellásson – nem volt. Ezt az engedélyt kiváltani nemcsak abból áll, hogy veszel egy okmánybélyeget... Ehhez egy rendelőt kell megcsinálni... ami százezrekbe kerül... Egy kamu-rendelőt... (A munkánk természetéből következően ott sose rendeltünk volna.)

Csak kicsit utána kéne józanul gondolni – ahelyett, hogy büntudatot próbálnak bennünk kelteni a „gazdaságtalanságunk” miatt –, hogy ezt a fajta home care szolgáltatást mindenütt a világon olcsónak tartják, hiszen gyakorlatilag kórházi osztályként fungál, miközben nem kell annak vilánszámláját vagy a takarítószemélyzetét fizetni.

Ez a fajta stressz plusz teher ebben az egészben, miközben a munka arról is szól, hogy „széjjel szemben...” hihetetlen csatákat kell vívni a háziorvosokkal, a korábbi kezelőorvosokkal, akiknek egész más a szemléletük. Mi olyat sose mondunk, hogy „ha valakinek gondja van, akkor menjen be morfium-infúzióra, és szépen elalszik”, és akkor nem tudunk róla: mi kínozza, mi nem, mert akkor ugye már nem fogja elmondani.

Úgy kerültünk utcára mind a hárman, hogy meg se tudtuk védeni magunkat. Aki ilyen személyiség szerkezetű, mint mi, azzal nyilván könnyebb ezt megcsinálni, mint egy olyannal, aki asztalt borít és rögtön ír húsz helyre. Sokat dilemmáztam: szabad vagy nem szabad elmondanom mindezeket. Az ügyvéd azzal biztatott, talán egyszer mienk lesz az erkölcsi győzelem. És figyelmeztetett, gondoljuk meg, hogy el tudjuk-e majd viselni – ha bírósághoz fordulunk – a sok indulatot, amit ezzel a lépésünkkel „kavarunk”.

(1997. április 21.)

TEAM-MUNKA

Beszélgetés Dr. Muszbek Katalin pszichiáter
főorvossal, a Magyar Hospice Egyesület
elnökével

– A Hospice Alapítvány székhelye Ekhardt Sándor professzor igazgatása idejében az Onkológiai Intézetben volt. Ez a téma bevonult lassan az orvosok posztgraduális képzésébe. Sok kolléga – megismerve ezt a rendszert – kapott kedvet ahhoz, hogy a maga területén is elindítson egy hasonló ellátást, és így alakultak aztán az országban sorra a különböző csoportok. Az első szervezett házi ápolást Dr. Rózsa Ágnes vezetésével végezték Szombathelyen. Aztán létrejött Debrecenben, Miskolcon, Gyulán, és ma már az országban tizenöt helyen működik, vagy kórházban ilyen úgynevezett palliatív osztály, tehát tüneti kezelésre beállt kis osztályrész 8-10-15 ágygal. Budapesten a Szent László Kórházban van egy nagyon szép 10 ágyas hospice-egység. A Csepeli Kórházban szintén van egy önállóan működő 10 ágyas hospice palliatív részleg. A mienk, a Margit Kórházban, egy osztály integrált részeként funkcionál, hiszen itt mindössze 5 ágy áll rendelkezésünkre.

– *Csak rákbetegek igényelhetik ezt az ellátást, például egy súlyos veseelégtelenségben szenvedő beteg nem?*

– A rendszert Angliából indította az 1960-as évek végén egy Saunders nevezetű nővér (aki később orvosi diplomát is szerzett) nem véletlenül: rákbetegeknek. A legtöbb félelem, a legtöbb szenvedés, ezt a betegséget övezi.

– *A kórházakon belüli kis hospice szobákban ezek a betegek nem a hagyományos kórházi, hanem annál törődőbb, impulzívabb ellátást kapnak, illetve olyan pszichológiai elkísérést is, amire egyébként egy normál kórházi osztályon nincsen mód?*

– A hospice ellátás alapja nem a kórházi kezelés, hanem az otthon-ápolás. A cél, hogy a beteg az otthoni környezetében, a családtagjaitól körülvéve – és elsősorban a korszerű fájdalomcsillapításon alapuló – magas színvonalú tüneti kezelésben részesülhessen, mert a betegek nagy része a fájdalomtól szenved az élete utolsó szakaszában. Magának a hospice-rendszernek is nagy szerepe van abban, hogy a fájdalomcsillapítók ilyen gyors fejlődésnek indultak itt az elmúlt 15 évben, mert a tüneti kezelést nagyon forszírozta. Abban az esetben, hogyha a beteg otthonában valami miatt nem ellátható már tovább, (vagy olyan súlyossá váltak a tünetei, vagy ő maga szeretne kórházba kerülni egy néhány napra, vagy a családtag kimerült, kifáradt a hosszabb ápolásban) akkor a beteg a hospice-részlegbe kerül, és ott tartózkodik átmeneti ideig. Van, aki ott szeretne meghalni, azért kerül be. A betegek többsége, akik otthon-ápolásban részesül, általában otthon is hal meg, és csak rövid ideig tartanak ezek a kórházi időszakok. A humánus szempontok a mér-

vadóak és az elsődlegesek, hiszen a betegnek nagyon sokat jelent az, hogy a megszokott tárgyai és a megszokott személyek veszik körül, és nem egy elidegenedett környezet, éppen akkor, amikor a legjobban rászorul arra, hogy segítsék és támogassák. De természetesen nem elhanyagolható az egészségügy szempontjából az sem, hogy ez egy lényegesen olcsóbb ellátás. Mi valójában szeretnénk elérni a Társadalombiztosításnál, hogy tekintsék ezt egy olyan speciális rendszernek, ami lényegesen olcsóbb, mint a kórházi ellátás, de van egy olyan plusz, amit az egészségbiztosítónak meg kellene fizetnie (és aktuálisan nem teszik), hogy ez egy team-munka. Ez egy specializálódott szakma, ezt tanulni kell, mi is külföldön sajátítottuk el az alapokat, aztán a magyarországi képzéseken próbáltuk átadni azoknak a szakembereknek, akik ebben résztvesznek. Ehhez a munkához az kell, hogy a nővér, az orvos, a gyógytornász, a pszichológus, a lelkész, a dietetikus – attól függ, hogy mire van szükség –, de az orvos és a nővér mindig jelen lehessen otthon a beteg ágyánál, és segíthessen.

– *Budapesten hány orvos illetve ápolónő látja el a home-care-szolgálatot?*

– Ez rendkívül alacsony szám, sajnálatos módon, úgy tudom, hogy sem a László Kórházban, sem a Csepeli Kórházban nem sikerült megszervezni az otthon ápolást. Csak bent az ápolásra tudnak beteget felvenni, akár három hónapos időtartamig is olyanokat, akiknek például nincs családjuk.

A Magyar Hospice Alapítvány az egyetlen olyan csoport Budapesten, amely otthon ápolási csoporttal rendelkezik, ebben aktuálisan három részállású orvos vesz részt és öt részállású nővér, akiknek van egy főállásuk valahol. Főállású orvost nem tudunk alkalmazni és ez tavasszal krízishelyzethez is vezetett, mert egyszerűen nincs finanszírozás az orvosra, csak a nővérré. Az Alapítvány mögött kevés pénz áll, gyakorlatilag a pályázatokból befolyó kis összeg, az egész rendszer fenntartásához ez nem elegendő – ezért nem tudtuk megoldani, hogy a továbbiakban is a régi feltételekkel működjünk.

– *Másodállásként vagy részállásként nyilván nem lehet ezt ugyanolyan energiával, szolgálatkészséggel csinálni, mintha valakinek csak ez a hivatása.*

– Kényszermegoldásról van szó. Azok az orvosok, akik aktuálisan a budapesti ellátásban dolgoznak, egyben a Margit Kórházban, a hospice-részlegen is ellátják a betegeket. Olyan onkológusok, akik szemléletükbe integrálták ezt a fajta mentalitást. Résztvettek valamennyien a külföldi képzésekben. Tehát tanulták és érzékenységük van rá, hiszen azért is választották, hogy hospice betegekkel foglalkoznak, az osztályos ellátáson belül. Bízom benne, hogy ez valamilyen módon meg fog változni, és a továbbiakban szélesíteni tudjuk ezt a kört, hiszen itt feltétlenül alkalmasság szükségeltetik.

– *Azokat a munkatársakat, akik tavaszig végezték a fővárosi home-care szolgálatot, milyen módon finanszírozták?*

– Bérjellegű fix összeggel. Az aktuális rendszerben csak teljesítményorientáltan, látogatásonként tudunk fizetni,

amit hosszabb távon megoldani szeretnénk, mert nem akarjuk így teljesítményre készíteni a munkatársainkat, hiszen itt a határ véges. Ilyen nehéz betegcsoportnál napi három látogatás a maximum.

– *A teljesítményorientáltság ebben az esetben igen morbidul hangzik.*

– Igaza van és ezen változtatni is szeretnénk. Jelenleg kiszállásonként tudunk fizetni, egy-egy összeget. Az orvosokat az előző rendszerben az Alapítvány alkalmazta, és ez nagyon nagy kiadást jelentett, amit egyszerűen nem tudunk tovább vállalni ilyen kis alapítványi pénzből, ami rendelkezésünkre áll, úgy, hogy egy fillér sem folyik be a finanszírozás oldaláról.

– *Nem üt ez vissza valahol? Amikor kiszállásonként fizetnek, ez az elképzelés nem arra készíti majd a leggondosabb orvost vagy ápolónőt, hogy éppen a legelesettebb betegeit hanyagolja el?*

– Ez azért nem üthet vissza, mert ez egy elég erős szupervízióval működő csoport, és limitált a kiszállási lehetőség. Tehát például egy nővér és egy orvos háromnál több beteget egy nap nem látogathat még akkor sem, hogyha ő szeretne hatot látogatni, azért, hogy a jövedelme magas legyen.

– *Ha egy home-care orvos úgy ítéli meg, hogy jelenléte krízishelyzetet oldana meg, és lelkiismerete szerint az egész napot a betegnél töltené, akkor lehetetlent akar? E szép és nemes ügy filozófiája a „gazdaságosság” miatt mintha összerombolódni látszana.*

– A társadalombiztosítás csak a nővérek látogatását finanszírozza, de azért a hospice-csoportnál kimegy a pszichológus, az orvos, a gyógytornász, ezt mi az Alapítvány pénztartalékából tudjuk kompenzálni. Itt nagyon fontos a szemlélet és ennek az egésznek valóban a filozófiája, hogy mi a beteget látjuk el. Ha egy nap egy betegnek van szüksége hosszabb jelenlétre – mert az a beteg éppen olyan állapotban van –, akkor egy beteget látogat a nővér, és majd másnap fog meglátogatni három beteget, mert mindig a beteg állapota a fontos. Tavaly nyáron jelent meg az új miniszteri rendelet, akkor a vidéki házi ápolási rendszerek is megkapták ezt a fajta, csak nővére vonatkozó támogatást, a team további tagjaira nem. Az orvosok ingyen dolgoznak a hospice rendszerekben, de van egy főállásuk valahol. Budapesten azért nem tudtuk továbbvinni a rendszert, mert a mi orvosunk állandó alkalmazott volt, ami a személyi jövedelemadó plusz a társadalombiztosításnak befizetendő összeggel évente több mint egy millió forint kiadást jelent. Ezt mi nem tudjuk vállalni. A debreceniek például lényegesebben több beteget láttak el az év során, és az orvosok most nem kapnak fizetést.

– *Hogyan lehet elvárni, hogy valaki ingyen végezze a munkáját?*

– Sajnos ez a rendszernek a halálát is jelentheti. Amikor továbbmegyünk a főhatóságokhoz, akkor ígéretet kapunk, mind a Népjóléti Minisztérium, mind a társadalombiztosítás szintjén, hogy a hospice rendszert tovább kell éltetni és segítenek. Tavaly nyár óta nem sikerült továbblépnünk, de a Magyar Hospice Egyesület célja, hogy működő rendszer legyen.

– *Egy év alatt nem sikerült a hatóságoknak kitalálni erre egy használható gazdasági technikát? És hova lehetett még az egészségügyi minisztériumon kívül fordulni?*

– A forráslehetőségeink általában a pályázatok. A MHA Soros támogatással indult és még most is élvezi a Soros támogatását, hiszen másképp nem tudná fenntartani magát. A Népjóléti Minisztérium is írt ki pályázatot, tehát különböző pályázati lehetőségek vannak, általában konkrét programra, és csak részben fordíthatók bérjellegű kiadásokra, inkább arra, hogy felszereljük magunkat rendes nővértáskával, legyen leszívó készülék, legyen morfin pumpa, legyenek gyógyászati segédeszközök – amelyeket kölcsönadunk a betegeknek –, ezek is létfeltételei a működésnek. – Három főállású munkatársunk nem fogadta el az új feltételeket, és hogy mi nem tudunk tovább fix állásként lehetőséget nyújtani az ő foglalkoztatottságukra. Csak a részmunkaidős munkatársainkat tudtuk megtartani. A körülmények kényszerítették az alapítványt erre a döntésre. De én nem szeretném, ha ez a cikk erről szólna. .. Ez az egész problémafelvetés, olyan szinten kellene hogy belekerüljön, ami továbbvisz... És nem olyan szinten, hogy széteshet egy hospice-rendszer, mert nem megoldott a finanszírozás. Ez a fajta változás a Magyar Hospice Alapítványnál Budapesten volt, a többi rendszer változatlanul működik, úgy, hogy az orvosok ingyen dolgoznak, ... tehát azért itt nem arról van szó, hogy a hospice rendszernek vége. Mindenképpen központilag kell ezen elgondolkodni. A Magyar Hospice Egyesület szeretne ennek érdekében konszenzus-konferenciát összehozni, amelyen a Népjóléti Minisztérium, a Társadalombiztosítási Igazgatóság, a hospice szervezetek, a szakma képviselői és egyéb érdekelt szervezetek részt vesznek. Arra is számítunk, hogy amennyiben egyre ismertebb lesz a rendszer, ez talán egy alulról jövő „nyomásként” is segíti annak belátását, hogy a hospice-ra igény van egy olyan országban, ahol évente harmincezren halnak meg rákbetegségben. És még egy reményünk van, hogy az új egészségügyi törvénybe, úgy tűnik belekerül már a hospice ellátás. Akkor a finanszírozhatósága jogilag szabályozottá válik.

– *A sajtón kívül honnan értesülhet valaki a lehetőségekről?*

– Itt a harmadik kerületben akciót indítottunk el, a háziorvosokat, a kórházak osztályait tájékoztatjuk arról, hogy ez az ellátási forma létezik. Csak ez egy circulus vitiosus, ördögi kör. Nem tudunk több beteget felvállalni, mert kevés a munkatársunk, viszont nem merünk több szakembert bevonni a rendszerbe, mert nincs pénzünk, és ha nincs elég beteg, akkor még a nővérek finanszírozása sem történik meg. Valahol ezt a kört meg kell ahhoz szakítani.

Margit Kórház, 1997. augusztus 26.

Az interjúkat készítette: **Tamás Amaryllis**

Antal István

YORK NAPSÜTÉSE

A III. Richárd Zsámbékon

Rosszkedvünk telén jött létre az előadás. Júliusban, amikor az elvetemültség iparművészei pihenőre térve, balatoni, ciprusi, máltai érdekeltségeik behajtó- és verőlegényeinek a körmére néznek, miközben a feleségük hátát kenik napolajjal. Az ózonlyuk brutális: nemcsak tréfát, ellenetikát sem ismer.

Bagó Bertalan, a rendező és adaptátor úgy megvágta Shakespeare-t, mint a szabadság után kívánczó katonák a centit, és végigterített a zsámbéki kazamatán egy trago-realista kanavászt. Látni az elejét és véget, hogy a végből újabb kezdet lesz, majd kilyukad a világ, s kisántikál a végtelenbe Sir James Tyrrel, a nemzet napszámosa, mint másoknál Richárd; most a tanult gazt túllépő gaz tanító. A történetet úgy ismeri mindenki már, mint a pákozdi csatát, ha pedig nem, ott a Szabó Ervin, a gimnázium löki-böki színművészet és a BBC. Itt lelkünk Tyrrel-Drakulája Zsámbék sötétjében lesz színe rejtett árny: bármikor előlép, vagy előhívjuk, az alkalom a gyilok.

A Bagó-i rémdrámában Richárd áldozat volt, és nem a lelkek méregkeverője. Az ő lelkét keverték. Pontosan azért, hogy ő elhatározza, „gazember lesz”. Elhatározza azt, ami mások számára evidencia, a nézők privát praxisában pedig életrecept. Rájött arra magától, amit a gén kell hogy diktáljon, vagy valamelyik jólmenő fejevadász-stúdió. Nem csoda, hogy amikor betöltötte funkcióját, látomásverten mennie kell, mint Shakespeare másik darabjában a mórnak. Bagó felismerte, hogy Gloster és Othello is idegen világban, ahol él, és pedig azért, mert mást képzelt, mint amit lát. Tudniillik, abból indul ki mindkettő, ahogy képzeletük szerint mások látják őket. A sein-sollen ellentétpár paranoiájának áldozata egyaránt a yorki herceg és a buta mór. Azonossághiányos, kisléptékű korszakokban mindkettő népművészeti hős. Zsámbékon azonban Richárd személyén túllépett a kor. Nem korunk hőse, korunk általános áldozata lett. Elvesztette állását s ezzel életét, mint egy ózdi kohász.

Már az *Ötödik K* és a *Vaclav* bemutatása idején nyilvánvaló volt valamilyen spontán, abszolút nem (közvetlen) tapasztalati tényeken alapuló, szemléleti rokonság Bagó és a lengyel nagy avantgárd színház mesterei (akkor: *Kantor*) között. Zsámbékon *Grotowski* jutott eszembe, konkrétan: *Apokalipszise*. A hétköznapi térből kifutópályaszerűen kiemelt színészek, mozgások, színészgesztusok miatt. Mindkét előadás áldozatminőségekről szólt. Áldozathozatal és áldozatlét, színész (előadó, bemutató, kivetítő) gesztus és életpraxis harmóniájáról és zavarosságáról. Grotowskinál az

áldozathozatal szentség/es feladat/, Bagónál az áldozattá válás a vesztes mocskba hullása. Végleges kivonás. Grotowski felemeli az Apokalipszisben nézői előtt a színészt a közmegegyezészerűen tapasztalt tér fölé, és mégis annak evidens középpontjába koncentrálja. Bagó lerakja a színészt. A közösségben megtapasztalt tér alá. Kívül az origón. A semminél is lejjebb. Grotowski tér-színész-néző viszonya az említett darabban a megváltás reményét sugallta. Bagó hasonló konstrukciója az elhullás jelentéktelenségét, és az élet átmenetiségét közvetítette. Nem véletlen, hogy a méltóságát evidensen viselő Erzsébet királyné (*Egri Kati*) úgy hatott ebben a rémdráma-cirkuszban, mintha madámnak lökték volna egy ócska kuplerájba. Belső erő adhatja csak ezt a méltóságot, hiszen Bagó felvezetésében, a János vitéz-operett francia királyára vett IV. Edward király (*Dr. Horváth Putyi*) nemcsak idióta, hanem idiotizmusával az udvar körüli emberek sunyiságát hizlalja. Az előadás megjelenésének aurájában, tehát abban a világban, amelyikben mi élünk, a gazemberség nem döntés, hanem realitásérzék kérdése.

Gyönyörűen példázta ezt a zsámbéki előadás kezdőképe, amikor a nézők között középen végighúzódo, hosszú játéktérbe a címszereplő *Derzsi János*, egy hatalmas jégdarabba befagyasztva, becipelt egy tört: a bűn lehetőségét. Alkalom szüli a gyilkot. Nesze neked, napsugár. Az olvadással segítsd megszűlni a bűnt, a megvilágosodással a bűnöst, a tiszta fényre a cselszöveget, a meleggel a klausztrófóbiát. Mindenkor olyan Richárdot kap, amelyet megérdemel. A hőembernek gyilkos tűz a napsugár.

Bagó Bertalan rémdrámát rendezett a III. Richárdból, azzal a felületiséggel, ami a gótikus történetek lényege. A felületiség nem felületességet vagy felszíniséget jelent. Azt jelenti, hogy az elbeszélő/alkotó csak addig a mélységig megy a történetvezetésbe és a személyiségszínezésbe bele, amíg az az alapvető hatáselem – a megrémisztés – szempontjából érdeke. (Ahogy az otthonosság szempontjából kezeli az összefüggéseket a Pop-Árt.) A szétnyitható, térhatású, történelmi játékkönyvek ihlették meg talán. Csak papírmásé figurák helyett hús-vér színészeket használt, és nem ő húzogatta őket, hanem hagyta, hogy hősszerepükben megelevenedjenek. Szerepeik manőkenjeként nekik már az intenzitás maradt az egyetlen eszközük a driblizgető bonyolítás helyett. Egy pillanat volt az előadás, mint amikor éppen megfagy a víz.

York hercegének manapság egy közepes bróker vagy játékszalón-vállalkozó ellen sem adnék esélyt.

Tandori Dezső

EGY-KÉTIZSBAKONYOM

(Kormos Pista emlékvers)

Nagy hölgyforgács tavasz
505 év után!
Párizs se ugyanaz,
Biliárdos Babám.
Hemingway, Fitzgerald,
Zelda s Franc-Tudja-Quay:
ropta itt s búslaga,
ropi, köpi, de kéj.
Borulok kőkorlát
szomorú vasára,
babámnak mikor lát
szemem szép hasára!
Sírásó öldöke
nem Buddha köldöke,
peregje a blatli
Mihály szigetire.
Szent Lajos köruttyán
falra, te, Borostyán!
Negyedik héttörpém
vadkörtét taposván.
A lovak befutnak,
Fekete Kéz izéz,
bábszínház magoknak
csíkokká áll a méz,
csorog a pofádon,
akár egy rémálom,
Párizsom, így Kormos,
utálom, imádom.
Sírom Egy-Hó-Lábnym,
hála, nem végvár-rom.
Végvár világokból
Sartre harang kondul,
Chartres-filozófus
nem jön Bakonyombul,
megyek magam oda,
Zsörmen Pré presszója,
lehűl az ékezet
szavakegybeesnek,
hulaho, adamo,
befedi tombémat,
sapkamon kalikó,
de csélcsap a szélcsap.
Párizsom, Párizsom,
ejfeles karizom,
tejfeles perriómat
proccolgatva iszomm,
adum leplaccolom.

Lovak, befussatok,
Vincenn feketéje
salakján dobajok,
nem hattok a mélybe,
nekem ott minden nyolc,
egy hete cserébe
loncsolsz és gubancolsz,
én édes Istenem,
no, de ki, ha te nem.
Párizs, egy-két rizsa,
meg a Tandorina'k
ottméga londonya,
sicc, Ördög Mozdonya.

TD YETI-DALA

Ozutkonyorog
csucsockonyarok
sosenbenmtelek
tavszköszöknyárok
Ekezetlehel
ekezetviszanő
nemkelbezarni
ijenazido
Mijenazidő?
Nemkerdiydteti
nekerdtezteti
nekivagneki
Ozutkonyorog
csucsockonjarok
orokahojeg
acsucszarok
Csúcsasírárok
árokacsúcssír
vagjnekitede
kiamedigbir
követ
sziszifosz
nesziszegjahoz
valamitacsucs
uttyaiselhoz
jobvegzetvalhoz
balvégzetjobbhoz.

Ladik Katalin közreadja

A LÉLEKVADÁSZ

– részlet a készülő regényből –

Szagok és illatok egy hajnali gázlángocska világánál – Alan Frod alias Farokember alias Csótányirtó alias Lélekvadász alias Tölcsérember – Janja a nagy szilvában a nagy szilvában a nagy szilvában – Madonna a jégvirágos ablaküvegen – Varázserejű szalagocskák – A füst a füst a füst – Ki ír itt kit – Akkor vedd magad észre, amikor már elmúltál

* * *

– Vissza a gyökérhez! – sürget a hang a fejemben. Nem parancsol, figyelmeztet. Veszélyt érzek. Egy belső meleg lökéstől kitágulok, és a sötét burokkal együtt, amely szintén én vagyok, erősen lüktetni kezdek, bizsergő túsúrásokkal visszaszivárgok a testembe, és újra sűrűnek érzem magam, elindult a meleg áradás tagjaimban. Ti-ti-ti ti-ti-ti ti-ti-ti ti-ti-ti hang pengéje szeleteli agyamat, aztán felhasítja szemhéjamat: magas, szürkésfehér falak között vagyok, a helyiség berendezésének homályos körvonalait kezdtem szemügyre venni; balra tőlem a falon színes, gyapjú népi szőttes, ez ismerős, jobbra egy kis dohányzóasztal csipketerítővel. Ott visít az elemes ébresztőóra: Vissza a gyökérhez! Vissza a gyökérhez! Szemem hozzászokott a félhomályhoz, mintha egy belső fényesség-ből léptem volna be a tudat e homályzsákokkal telezsúfolt helyiségébe. Imitt-amott kivehető rozzant bútordarab. Kinyújtott karral elérem az órát, és elhallgattatom. Reggel öt óra van. A túlsó fal felől mocorgás, krárogás, majd egy ideig csönd. Aztán mély lélegzés. Ezt később halk horkolás váltja fel, és ez folyondárként kúszik szét, elburjánzik és elbontja a dohányfüsttől sárgás falakat.

Felülök az ágyban, hátam a hideg cserépkályhának támasztom, nehogy elaludjak. Ez hatásos módszer, gyakran bevált. De érzem, hogy akaratom ellenére mégis kezdek lassan visszacsúszni a takaró alá. Veszedelmes kísértés. Kibújok az ágyból, és leguggolok, hogy gyújtólángot kattintsak a cserépkályhába utólagosan beszerelt HÉRA gázfüttőtestbe. A gombot három percig kell lenyomva tartani, és csak utána lehet majd a kívánt hőerőre állítani.

Amint így guggolok, és figyelem a halványkék lángocskát, hálóingem alól arcomba száll testmeleg szagom. Számomra nem kellemetlen, jellegzetesen női szag. A férfiaknak egészen más szaguk van. Talán az ondó miatt. Sohasem fogom igazán megszokni a sperma szagát.

A lángocskát átállítom vastag lángszóróvá: sistereg,

lövell a lángsperma a kályha belső szerveibe. Az befogadja.

Fázom. A szagom is sűrűbb lett. A combom közé nyúlok, de mintha idegené lenne ez a hidegtől dermedt kézfej. Megszagolom ujjaimat: furcsamód, jó szaguk van.

Reggelenként, mielőtt lezuhanyzom, mindig megszagolom magam, hogy elmentsek valamit magamból. És este, mosakodás előtt is beleszipantok testrészeim közé, hogy meggyőződjem, megjött-e újra a szagom. Egészen elzsibbadt a lábam, és vacogok a hidegtől. Feltápaszkodom. És amíg kihűlt tagjaimat mozgatom, és visszatarított lélegzettel viselem el a beljűk nyilalló fájdalmat, rájövök, hogy tévedésből maradt az óra ötre beállítva. Tegnap kellett ilyen korán kelnem a számítógépkezelői vizsga miatt. Milyen régen is volt a tegnap!... A gyomrom, de még a beleim is összerándultak erre a gondolatra. Szagattottan kezdek lélegezni. Nem akarok a tegnapi napra gondolni! Még nem. Ma tehát nem kell korán kelnem. Elég lesz hétkor. Addig visszabújok az ágyba, magamra húzom a paplant, és hallgatom a kályha lélegzését.

***

A Nyugati ablakból egy hosszú, vastag és azonosíthatatlan állat farka ereszkedett le óvatosan, és ügyesen feltornázta magát a fehér ebédlőasztalra. Ott kígyószerűen összetekeredett, és megnyugodott. A vízióra éppen most csepegte el az éjfél utolsó cseppjeit: KA-KA-KA. Olyan furcsa, sehogyse jut eszembe milyen évet írunk?... Szomszédnőmre néztem, aki döbbenettel figyelte az összetekeredett nyálkás lényt, amely most furcsán remegni kezdett. A farokból most egy nyúlánk férfi kúszott elő lassan, magas nyakú, fekete garbó volt rajta, s habár zúzmara-szerű anyag borította egész fejét, mégis az amerikai képregényfigura, Allan Ford vonásait fedeztem fel arcán.

– Boldog Újévet! – süvítette felém fordulva. A szomszédnőmre rá se hederített, aki éppen kétségbeesetten dörzsölte le arcáról a pikkelyeket. Amint hullottak a pikkelyek, halarca fokozatosan visszaváltozott Janja arcává, barna szemét ijedten hol rám, hol furcsa vendégemre meresztette. Ez a növekvő plazma-lény az asztalon tekergett előttünk; láthatóan felélénkült. A zúzmara majdnem teljesen leolvadt arcáról.

– Nem sejti, ugye, hogy én többek között a Titkos Taní-

tásokról szóló könyveket is árusítok – súgta bizalmasan, hátrasimítva nedves, rőt haját, és mintegy a füle mögül előhúzott egy százdolláros. Báreléggé meglepődtem, elég gyorsan megállapítottam, hogy ez egy ócska, vásári bankjegy, színházakbanszoktakkellék-bankjegyként használni ilyesmit. Ugyanis jóval nagyobb volt az eredetinel.

– Maga ki tudná irtani itt a csótányokat? – kérdeztem bizakodón. De mintha az elevenébe hasítottam volna. Egész testében újra rázkódni kezdett, szája fájdalomról árulkodott.

– Neeem – mondta elnyújtva, még mindig süvöltve. – Neeem ezért jöttem. – És mielőtt megakadályozhattam volna, hirtelen a hasamhoz hajolt, húgyhólyagomra tapasztotta fülét, hogy, mint mondta, e havas éjjeli csendben meghallgassa a feminiuum hangját.

– Ilyenkor jól kivehetők ezek a hangok; a kiterjedés nyugalmából, a csend és a tér női termékenységéből keletkeznek – és egészen közel hajolt hozzám.

– Maga lélekvadász? – kérdeztem. Erre felkapta a fejét, de nem válaszolt. – A maga istene üres, vagy anyagból van? – szegeztem neki a kérdést.

Elmosolyodott, és ekkor jöttem rá, hogy műfogsorától van ez a fájdalmas vigyor az arcán.

– A tiszta szellemről mint lényről vagy egzisztenciáról való elképzelés egy nagy abszurdum, egy képzelgés csupán – mondta ellágyulva. – A dolgok sokkal egyszerűbbek és mégis felfoghatatlanok – és a meglepődött Janja felé nyújtotta a bankjegyet. – Fel tudná ezt nekem váltani tízesekre?

Janja nem mozdult, teljesen le volt bénulva.

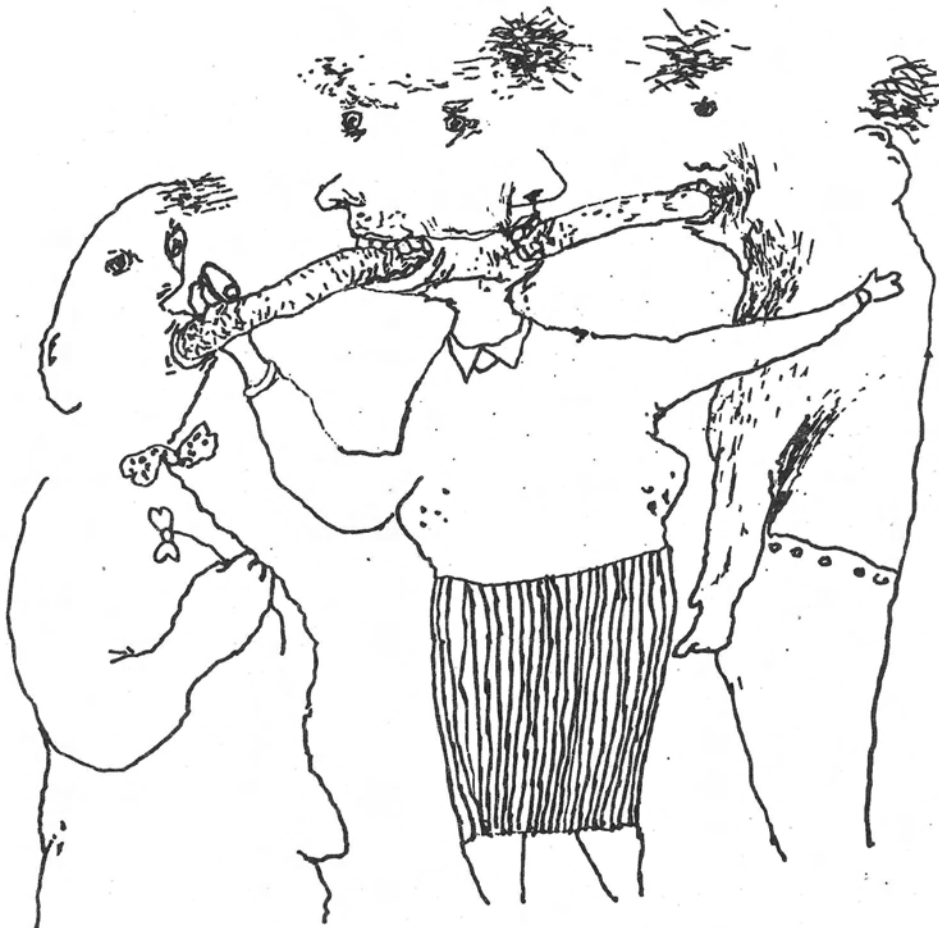
– Maga Pesten tanult, ugye? – folytattam a társalgást. – A megboldogult anyai nagyapám is Budapesten tanulta meg azt, amit tudott az ön mesterségéből, én pedig valószínűleg tőle örököltem az érdeklődést az efféle vöröskötényes mesterség iránt.

Janja mintegy álomban elúszott mellettünk, a Nyugati ablak előtt megállt, és megbabonázva nézte a jégvirágos ablaküveget.

– A nagy szilvában a nagy szilvában a nagy szilvában a nagy szilvában a nagy szilvában a nagy szilvában a nagy szilvában...

– Örökre – fejeztem be a mondatot.

A farkember időközben életnagyságúvá nőtt, és arcbőre sárga színt kapott az ablak felől ráeső utcai világítástól; szeme ferdevágású lett, és fekete, testhez

tapadó pulóvere alól, honnan máshonnan, előhúzott egy bíbor köpenyt, amelyben, amikor magára húzta, buddhista szerzetesre hasonlított.

– Eltört a kék poharam! – sóhajtott Madonna a jégvirágos ablaküvegről. Fogai helyén lelógó jégcsapok, akárha súlyos vámpír agyarak tündökölnének félig nyitott, keskeny ajkai közül. És abban a pillanatban valóban lelöktem egy poharat. Janja megmozdult, és segített összeszedni az éjszaka üvegcserepeit.

– Ha nem csótányirtás, akkor valójában mi a szakmája? – kérdeztem.

Titokzatos vendégem erre kivette a műfogsorát, és elgondolkozva morzsolgatni kezdte ujjai között: OUM MANE PADME HOUM OUM MANE PADME HOUM OUM MANE PADME HOUM OUM MANE PADME HOUM OUM MANE PADME HOUM...

Szájából, akár a képregényekben, kis felhőbuggyant ki, abban pedig a következő kis vers állt:

*A vizek ölen áll a szilfa árnyéka,
Ott a föld alatt, hét oszlopot
Nőtt be az ősz sötét mohája.*

Valami mélabú telepedett a fehér ebédlőasztalra. Ekkor három különböző színű szalagot vett elő, és intett, hogy térdeljek le. Elsőként a bíborszínűt kötötte a nyakamba. Másodiknak egy halvány narancssárgát, amely valamivel hosszabb volt. A harmadik szalag ugyanolyan hosszúságú volt, mint a második, és piros.

– Három napig ne vegye le – mondta. – Utána pedig egésze el, vagy a lakásban egy fő helyre tegye, amelyet tisztelettel vesz körül. – A kesernyés mosoly még ott volt a szája körül, de már látszott, hogy kezdtek szétolvadni arcvonásai, mintha jégvirágos ablakra lehelt volna valaki, látszott rajta, kezd készülődni, hogy visszatérjen oda, ahonnan jött: a nagy fark-jelmezbe.

– A szavak arról álmodnak, hogy megnevezzük őket – mondta, miközben lábait összepréselte, akárha tölcserbe húzódná vissza.

– Mit gondol, asszonyom, ki vagy mi lebegtette meg E. A. Poe ablakán a függönyt: lény, emlék, vagy egy név? – süvítette elcsuklón az utolsó szavakat, és mintha pudingból lett volna a teste, remegve zsugorodott össze, majd sietősen magára öltötte a fark-pudingformát, és már kúszott is az asztalról vissza, a Madonna arcát könnyező ablak felé. Janja meglepő fürgeséggel kinyitotta az ablakot, és a hirtelen támadt fényes hasadékon pillanatokon belül el is tűnt a vendég, erős dohányszagot hagyva maga után. Az

ablakból besüvítő szél havat söpört a sötét helyiségbe, arcom tele lett láthatatlan jeges szilánkokkal.

* * *

A szobaajtóból az ismerős, rekedt hangot hozta felém a hirtelen támadt huzat. A kis íróasztal lámpájának fényétől és a vonalas határidőnapló lapjáról visszaverődő világosságtól elvakítva csak a sötét ajtónyílást látom, senki mást, de a küszöbön két lábfej fehéredik meztelen. Se ki, se be. Gyorsan összecsucok régi, 1987-es határidőnaplóm, amelynek lapjai közül még mindig átható füst szivárogni.

– Írjál csak nyugodtan, én sem tudok már aludni – mondja.

Most, hogy így rajtakapott, zavarban vagyok, nem is tudom, mit mondjak. Úristen, megfeledkeztem a kávéról! Már rég kifolyhatott. A kávéfőző gumija is... most megint napokig kaparhatom le róla a ráégett gumit.

– De ez nem érdekes – a meztelen lábszárakat barna köntös takarta. – Eloltottam a gázt.

Hangjából érződik, hogy már nincs egyedül.

– És ezt is írd meg – mondja –, az ember nem élheti túl önmagát, és ez az ő teljessége.

– Leírom – mondom –, de jobban tennéd, ha a saját könyvedben használnád fel ezt. Júniusig le kell adnod a kéziratot, és még alig írtál.

– Nézd, drága, az ég nem tőlem kék – ez keserűen és önérzetesen hangzott.

Odajön hozzám, kezében a Klasszikus német költők antológiája. Leül az Íróasztal melletti heverőre, és reszkető, elcsukló hangon felolvassza a könyvből.

*akhohhahojh he pehemé he
a hmü ihán dehes oda odahással
sak khésön vedd hópke héped észre
sodálstos és hémült hragyogással*

Elkértem tőle a könyvet: Hugo von Hofmannsthal egy versének néhány sora ez.

*akkor hajolj le majd a peremére
a mű iránt teljes odaadással
s csak későn vedd ott röpke képed észre,
csodálatos és rémült hallgatással*

– A mű az nem érdekes – mondja legyintve. – Akkor vedd magad észre, amikor már elmúltál.

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

*„ahogy ferdül ez a pálya
és sehol attika felől egy gálya”*

(ESZE)

Amióta Ernő meghalt, azóta tudom, hogy mit jelent az a fogalom, hogy szesztestvér. Amikor együtt voltunk, többnyire ittunk, vagy sort kerítettünk rá, hogy igyunk is, avagy közös elfoglaltságaink italfogyasztás közben teljesedtek ki, és pecsételődtek meg újabb, magasabb jelentésű és jelentőségű dimenziókban. Ez persze nem jelenti azt, hogy csak együtt ittunk volna, vagy akár legjelentősebb italozótársunknak vallottuk volna a másikat. Nem kívánok önjelölt borvirág lenni az urnáján.

Ernővel a görög szimpóziumok szellemében lehetett együtt lenni a mára többnyire önterápiás mocsokkalitkákka züllött budapesti kocsmákban: az érzéki és az értelmi megvalósulás teljes eufóriáját élve át.

Nagyszerűen lehetett beszélgetni vele; példátlanul jókat. A zsidókról, az örményekről, Közép-Európáról, az avantgárdról, a betűről, a jelről, nemiségről, költészetről. Soha nem beszélgettünk a borról. Az ott lebegett a pohárban, tudtuk jól, mit ér. Jobb kezével a levegőben karmolászott mélységváltás közben. Jobb állát és alsóajkát átellenben tologatta, mint Kafka, amikor megint Gregor Samsa lett, és elmaradt belőle a bogár. A szellemi dimenziók légtornásza volt. Kötél nélkül és szellemi vákuumhelyzetben, miközben az emberek és az un. irodalmi szakmások nem látják a magasat a képzelt béka fenekétől.

Elképesztően művelt volt és nyitott. A műveltségébe sem zárta be magát. Nem vált teherre. Nem lett intellektuel, és a legkevésbé sem sznob. Voltak persze kétségekbe vonható feltételezései, de ezek azért nem váltak soha rögeszmévé, mert pármenetes, jókedélyű, ironikus, önironikus üvöltözés és pohárváltás során hajlandó volt azokat megkérdőjelezni maga is. Sőt, mulatott a korábbi összefüggés-olvasatok ingatagságán. Dionüosz, Einstein és Rimbaud keveréke volt a kocsmasztal mellett, cingár alkatával, beesett arcával.

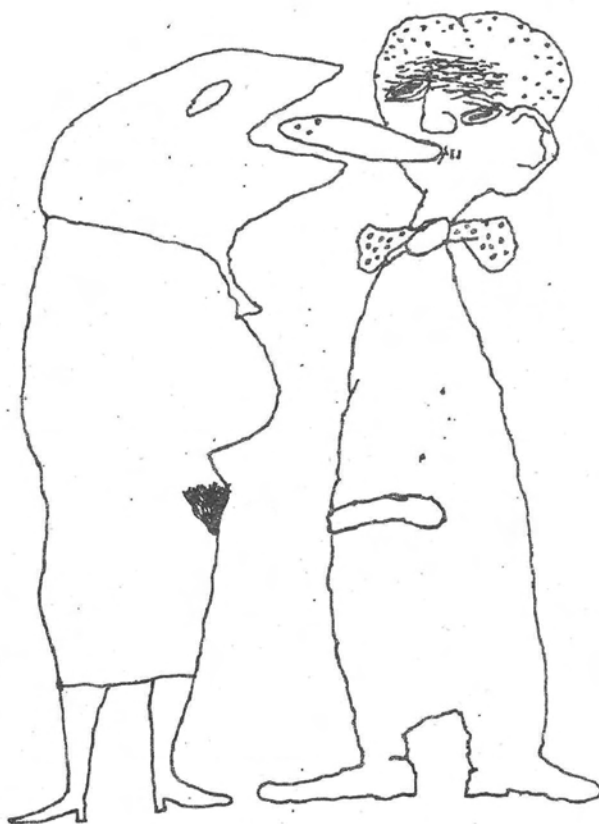
A minőség és a szegénység aszkétája volt, és nem a karriertudatnak alárendelt, öngerjesztett küldetésstudaté. Ennek megfelelően: az életépítés hedonistája volt, kisfröccsel, szép szóval, lélekkel és fasszal. Ha kölcsönkért, akármire – többnyire borra és cigire –, az ember, ha volt, adott, mert az életre kért. Hiányzott neki, amit akart.

Sokan nem szerették, én sem mindig. Hagyta magát félreérteni, hogy olyanak lássák, értsék, ahogy megjelenni akart. Azután hagyta magát megszeretni, ha az ember érzékeny volt. Azután megengedte magának, hogy tévedett. Ha megélték egymás komplett rendszerét. Ha a minőség kérdése tülemelkedett a pillanatnyi jó és rossz kérdésén. Ha az aktuális a totális része lett.

Személyisége és költészete ugyanazon okok miatt nem lett szélesebb körökben (meg) kedvelt és (meg) ismert: ha valamit jelent ma még az experimentalizmus fogalma, akkor ezt az összefüggést jelenti (persze hál' Istennek, a szélesebb körökön innen is). A hozzá hasonló érdeklődésű magyar költők többsége ma már vagy szómágiába vagy versmátrixokba menekült, vagy klassziczálódott, vagy nyafog. Az Endrődi-féle szövegzene terjed, teljesedik, mint a Cage-i csend: harmóniáját ezután sem fogja felkorbácsolni.

Antal István

Tisztelt Olvasó!

A Cigányfűró továbbra is megrendelhető postai pénzes utalványon az alábbi címen:

Cigányfűró Szerkesztősége
1089 Budapest Baross utca 124.

Előfizetési díj összesen 576,- Ft + postaköltség - példányonként - Budapestre: 34,- Ft, vidékre 44,- Ft.

Hol kapható el a Cigányfűró? Az alábbi helyeken folyamatosan:

Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.),
Kékharisnya Könyvesbolt (V., Bajcsy-Zsilinszky út 36-38.),
Cirko-Gezír (VIII. Lőrinc pap tér 3.),
Pont Könyvesbolt (V. Mérleg u.6.),
Örökmozgó (VII. Erzsébet körút 39.),
Hunnia Kávézó (VII. Erzsébet körút 26.),
Szindbád Mozi (XIII. Szt. István körút 16.),
Odeon Kft. (XIII. Hollán Ede u. 7.),
Tabán Mozi (I. Krisztina körút 87-89.),
Balassa Könyvesbolt (II. Margit utca 1.),

Művész Mozi (VI. Teréz körút 30.),
Blue Box (IX. Kincsi u. 28.),
Századvég Könyvesbolt (V. Veres Pálné u. 4-6.),
Liget Galéria (XIV. Ajtósi Dürer sor 5.),
Graffiti (VIII. József körút 63.),
Király utcai Könyvesház (VI. Király u. 50.),
Bartók Könyvesbolt (XI. Bartók B. u. 25),
MTV Újságpavilon (V. Szabadság tér 17),
Fórum Könyvárúház (VII. Rákóczi u. 14.),
Műcsarnok (XIV. Hősök tere),
Pedagógus Könyvesbolt (VIII. Múzeum krt. 8.)

VIDÉKEN:

Szokoly Antikvárium (Veszprém, Szabadság tér 13.),
József Attila Könyvesbolt (Kaposvár, Fő u. 33.),
Rónai Művelődési Központ (Miskolc, Mindszent-tér 3.),
Grand Café Művészmozi (Szeged, Deák Ferenc u. 18.),
a Székesfehérvári Városi Könyvtárban
és fiókkönyvtáraiban.

A lapot nem a Magyar Posta,
hanem már megint Antü terjeszti!

TARTALOM

Noszkai Gábor: <i>A gettóban</i> -----	2
Martin Kovats: <i>Etnikai megjelölés és szemétdomb-politika (tudományos észrevételek a görögországi cigányságról) (Bánföldi Tibor fordítása)</i> ----	3
Jack Kerouac <i>verse</i> (Gyukics Gábor fordítása) -	8
Szaádat Haszan Mantó elbeszélése: <i>Tóbá Tékszingh (Dezső Csaba fordítása)</i> -----	11
Hal Sirowitz <i>versei</i> (Gyukics Gábor fordításai)	15
Tamás Amaryllis: <i>Méltó halál?</i> (Dettre Gábor filmrendező, Dr. Borbényi Erika főorvos, Dr. Muszbek Katalin pszichiáter, főorvos a Hospice Alapítvány Home Care-szolgáltatáról) -----	18
Antal István: <i>York napsütése</i> (A III. Richárd Zsámbékon) -----	24
Tandori Dezső <i>versei</i> -----	25
Ladik Katalin: <i>A lélekvadász</i> (részlet a készülő regényből) -----	26
Antal István: <i>Endrődi Szabó Ernő</i> -----	29
Balogh Attila: <i>Humorom</i> -----	32

Györgydeák György *tusrajza*
Szikszai Károly *grafikái*

CONTENTS

Gábor Noszkai: <i>In the Ghetto</i> -----	2
Martin Kovats: <i>Ethnic labelling and the Policy of Rubbish Tips: Academic Observations on the Roma in Greece</i> -----	3
Jack Kerouac's <i>Poem</i> (Translated by Gábor Gyukics) -----	8
Szaádat Haszan Mantó's <i>Story: Tóbá Téksingh</i> (Translated by Csaba Dezső) -----	11
Hal Sirowitz's <i>Poems</i> (Translated by Gábor Gyukics) -----	15
Amaryllis Tamás: <i>Is this Unworthy of Death?</i> (Interview with filmdirector Gábor Dettre, head physician Erika Borbényi, psychiatrist head physician Katalin Muszbek from the function of Hospice Foundation's Home Care in Hungary) -----	18
István Antal: <i>Solar Radiaton of Yorks</i> (Shakespeare: III. Richard – on Zsámbék's interpretation) -	24
Dezső Tandori's <i>Poems</i> -----	25
Katalin Ladik: <i>Necromancy</i> (Extracts from the Novel) -----	26
István Antal: <i>In Memory of Ernő Endrődi Szabó</i> -	29
Attila Balogh: <i>My Own Honour</i> -----	32

Inkgraphic by György Györgydeák
Graphics by Károly Szikszai

A szerkesztőség munkatársai: **Balogh Attila** főszerkesztő, **Prónai Csaba** főszerkesztő-helyettes, **Baranyi Ilona** olvasó-szerkesztő, **Ladik Katalin** (vers), **Tamás Amaryllis** (film, interjú), **Neményi Zsolt** (széppróza), **Györgydeák György** művészeti szerkesztő, **Balahoczki Mónika** szerkesztőségi titkár, **Antal István** állandó munkatárs,

Eörsi István és **Petri György** főmunkatársak

Cigányfúró kisebbség-szellemű művészeti és közérzeti folyóirat. Megjelenik:

kéthavonta, kiadja: a Dunától a Gangeszig Alapítvány, felelős kiadó: Kardos László elnök

Cím: 1089 Budapest Baross utca 124. Telefon: 06 30 343-799, fax/tel.: 303-7370

ISSN 1218-3881 Nyomdai előkészítés: Cigányfúró, nyomás: FRAGMENTUM KFT.

A **Cigányfúró** e számának megjelenését a következők támogatták: Almássy téri Szabadidőközpont • Roma Café Nemzeti Kulturális Alap • Soros Alapítvány, valamint az 1997 augusztus 29-én megrendezett **Cigányfúró estenfellépő művészek**: AndoDrom • LindriRomaFolkEgyüttes • KalyiJag • Ágens • Balaton • Vidámpark • ColorStar • EfZámbó Happy Dead Band • Karabély • Slobodan Vertetics és Kisegyüttese • Szentendrei Gitárzenekar • MásikJános Víg Mihály • Tilos Rádió • Ficsku Pál • Párniczky Mihály • Táros Endre • Ujj Zsuzsanna • Buharov testvérek • BBS MagyarNarancs • HTSART • HajtásPajtás • Irmag • ésajegyvásárlók...

OLDALKÉNT
HÁROM FORINT

KUMOROM

Ők már évek óta rendszeresen jártak a Fekete-kőrösti vásárba, és színes történetekkel próbáltak rábeszélni, hogy legközelebb tartsak velük.

Afolyó mindkét partján piacozók skandálva mutogatták áruikat. A két oldalt egy recsegő palólóhídon lehetett átvágni. Ezt az alkalmatfelismerve, kolduló kislányok és riasztó látványt nyújtó, bőrbetegasszonyok ültek sorban a híd mindkét feljéről. Szoknyájukat fölhúzták, hogy a combjukig terjedő pikkelyes bőrt láthassák a turisták. Egy budapesti, egyetemista kinézetű meg is jegyezte, hogy szociológus barátnőjével a pikkelyes-hidra beszélt meg randevút.

A különféle cigány csoportokat jól meg lehetett ismerni más-más színezetű ruháik miatt. Úgy festettek, mintha különböző virágsokrokat ültettek volna a környékre. Az egyik ilyen csoport magukhoz hívott, s étellel kínált bennünket. A bizalmas viszony néprajzos barátomat felbátorította, s arról kérdezte az idős, cigány embert, hogy itt vannak-e generációs konfliktusok. Az öreg – üzletet remélve a kérdés mögött – afolyó túloldalán lévő kis csoportra mutatva, elégedetten válaszolt:

– Hát persze, hogy itt vannak ők is, csak a másik oldalon árulnak.

Gyula Horváth

60R047A'2 00201